

Bruk av andres tekster i skjønnlitterære åndsverk, herunder om sitatretten

Kandidatnummer: 531

Leveringsfrist: 25.04.2013

Antall ord: 17 694

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Oppgavens tema.....	1
1.2	Begrepsforklaring	1
1.3	Avgrensning av oppgavens tema	2
1.4	Den videre fremstilling	2
2	DET INTERNASJONALE RETTSKILDEBILDET	4
2.1	Utgangspunkt: territoriell opphavsrett	4
2.2	Det fellesnordiske samarbeidet	4
2.3	Internasjonale konvensjoner	4
2.3.1	Bernkonvensjonen om vern av litterære og kunstneriske verk 1886.....	4
2.3.2	TRIPS- avtalen	6
2.3.3	WIPO Copyright Treaty	6
2.4	EU og EØS- avtalen.....	6
3	SITATRETT I SKJØNNLITTERATUR?	8
3.1	Innledning	8
3.2	Hensyn	9
3.3	Noen samtidseksempler	10
4	RETTSLIG PLASSERING OG VILKÅR FOR VERN	13
4.1	Hva vernes av åndsverkloven – vilkårene for å oppnå vern	13
4.2	Opphavsmannens enerett	14
4.3	Opphavsmannens ideelle rettigheter – droit moral	15
5	ER BRUKEN AV VERKET EN EKSEMPLARFREMSTILLING?	16
5.1	Utgangspunkter	16

5.2	Hva er rettens gjenstand?	18
5.3	Læren om at ideer er uten vern	19
5.3.1	Bruk av lik inspirasjonskilde og samme tema	20
5.3.2	Bruk av fakta, historie og vitenskapelige teorier	22
5.3.3	Bruk av tilsvarende persongalleri og adgangen til fortsettelsesverk	23
5.3.4	Bruk av samme handlingsforløp (plot)	26
5.4	Opphavsrettslig vern for verksdeler	26
5.4.1	Innledning	26
5.4.2	Bruken av konkrete verksdeler	27

6 PARODIREGELEN - BRUK AV ANDRES TEKSTER MED PARODI SOM FORMÅL 29

7 SITATREGELEN I ÅNDSVERKLOVEN § 22 OG DENS UTSTREKNING 35

7.1	Innledning	35
7.2	Sitatrettens begrunnelse	35
7.3	Lovens ordlyd – de alminnelige vilkår	37
7.3.1	Innledning	37
7.3.2	Å sitere fra et verk	38
7.3.3	Offentliggjort verk	39
7.3.4	I den utstrekning formålet betinger	39
7.3.5	I samsvar med god skikk	41
7.4	Parodiregelen og dens forhold til sitatregelen i åndsverkloven § 22	43
7.5	Like krav ved sitatbruk i skjønnlitterære som i faglitterære tekster?	45
7.6	God skikk- standarden ved sitatbruk i skjønnlitteratur	47
7.6.1	Lojalitetskrav	47
7.6.2	Sitatets omfang	49
7.6.3	Endringsadgang	50
7.6.4	Krav til navn- og kildeangivelse	52
7.6.5	Siteringens formål	55
7.6.6	Sitatets sammenheng og nødvendighet	58

8	FREMTIDSUTSIKTER OG RETTSUTVIKLING	59
9	KILDEREGISTER.....	61
9.1	Lover	61
9.2	Forarbeider	61
9.3	Norsk rettspraksis	61
9.4	Nordiskt Immateriellt Rättsskydd	62
9.5	Utenlandsk rettspraksis	62
9.6	Internasjonale konvensjoner og direktiv	62
9.7	Juridisk litteratur	62
9.8	Juridiske artikler	65
9.9	Annen litteratur	66
9.10	Elektroniske avisartikler	66
9.11	Øvrige nettsider	67
9.12	Figurer	68

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema

Oppgaven skal belyse de rettslige problemstillingene som oppstår ved bruk av andres tekster i skjønnlitterære åndsverk. Redegjørelsen vil særlig fokusere på bruk av sitater, og vil ta utgangspunkt i den pågående debatten rundt kildebruk i skjønnlitterære tekster. Jeg vil både drøfte når bruk av andres verk i en tekst innebærer ”eksemplarframstilling” av dette verket, og når slik bruk vil være lovlig etter sitatretten. Sitatretten i norsk opphavsrett samt reglenes begrunnelse og utstrekning vil bli drøftet med fokus på sitatbruk i skjønnlitterære åndsverk. Ved å legge hovedfokuset av fremstillingen på sitatbruk av andres tekster i skjønnlitterære åndsverk har jeg valgt et område som er relativt ”upløyd”. Jeg vil på bakgrunn av det relativt sparsomme rettskildematerialet på området drøfte hvor mye som lovlig kan gjengis i et skjønnlitterært åndsverk, og hvor grensen går for ulovlig sitatbruk.

1.2 Begrepsforklaring

Åndsverk er betegnelsen på et verk skapt av en person som oppfyller kriteriene for vern etter åndsverkloven, se nærmere om kriteriene i kapittel 4. Begrepet er av rettslig og ikke estetisk art.¹ Jeg legger samme innhold til grunn når jeg bruker begrepene *verk* og *åndsverk* i avhandlingen.

Krenkelse og *ulovlig utnyttelse* betegner enhver rettsstridig bruk av opphavsmannens åndsverk. Bruken kan være rettsstridig uavhengig av om krenkelsen er bevisst eller ubevisst. I den videre fremstillingen vil begrepene bli brukt om hverandre.

---

¹ Rognstad 2009 s. 75

Begrepet *plagiat* anvendes ikke i åndsverkloven, men brukes i stor utstrekning i teori og praksis på området. Å plagiere vil si å ”stjele” stoff fra andre forfatteres tekster og utgi det for å være egenprodusert. Når begrepet benyttes i denne fremstillingen, er det reservert til de bevisste etterligningene av andres åndsverk, herunder ulovlig gjengivelse av andres tekst i sitt eget åndsverk. Det er ikke bare ren avskrift av en annens tekst som er å anse som plagiat, men også tilnærmet lik avskrift.

Den alminnelige språklige forståelsen av ordet *sitere* er ”ordrett attgjeving av skrift el tale”.² Den rettslige forståelsen av begrepet vil imidlertid strekke seg lenger enn den alminnelige forståelsen. Dette vil jeg gå nærmere innpå i kapittel 7.

1.3 Avgrensning av oppgavens tema

Avhandlingen vil ikke være en uttømmende behandling av de ulike rettsspørsmål som kan oppstå ved bruk av andres verk i skjønnlitterære tekster. Fremstillingen vil ha sitt hovedfokus på sitatbruk, men jeg vil ikke behandle de særskilte sitatreglene for kunstverk i åndsverkloven §§ 23, 23a og 24. De resterende lånereglene i åndsverkloven kapittel 2 vil heller ikke bli redegjort for. Sitering fra offentligrettslige vedtak, lover, forskrifter etc. som er regulert i åndsverkloven § 9, faller utenfor oppgavens tema. De nærstående rettighetene i åndsverkloven kapittel 5 samt sanksjoner som kan følge som en konsekvens av uberettiget bruk, vil heller ikke bli omtalt.

1.4 Den videre fremstilling

Lov om opphavsrett til åndsverk av 12. mai 1961 nr. 2 (åndsverkloven) danner det rettskildemessige grunnlaget for drøftelsen i denne avhandlingen. Som en følge av den utbredte innflytelse det internasjonale regelverket har på norsk opphavsrett, finner jeg det hensiktsmessig å behandle de viktigste internasjonale konvensjonene med betydning for norsk rett i

---

² Norsk ordbok, hentet digitalt fra: http://no2014.uio.no/perl/ordbok/no2014_resultatliste.cgi?soek=sitat

kapittel 2. I kapittel 3 vil jeg presentere dagsaktuelle eksempler som viser at bruk av andres tekster i litterære åndsverk, medfører en vanskelig grensedragning i praksis mellom lovlig inspirasjon og ulovlig plagiat. De rettslige utgangspunkter som må være på plass for at en skjønnlitterær tekst skal ha vern etter åndsverkloven samt eneretten som opphavsmannen oppnår, vil kort redegjøres for i kapittel 4. Ulik bruk av andres tekster og grensen mot hva som utgjør en ”eksemplarframstilling” av opphavsmannens åndsverk, vil bli drøftet i kapittel 5. I kapittel 6 vil jeg behandle de særskilte spørsmål som oppstår ved bruk med parodi som formål. Derneft vil sitatregelen i åndsverkloven § 22 og dens vilkår bli drøftet i kapittel 7, med hovedfokus på spesielt å belyse retten til å sitere i skjønnlitterære åndsverk. Kapittel 8 vil gi en kort avslutning på oppgavens problemstilling samt noen tanker om fremtidig rettsutvikling.

2 Det internasjonale rettskildebildet

2.1 Utgangspunkt: territoriell opphavsrett

Opphavsretten er i utgangspunktet territoriell, det vil si at hver stat fastlegger innholdet i sin opphavsrett. Rettsområdet har imidlertid alltid vært preget av sterk internasjonal innflytelse. Dette medfører at utenlandske og internasjonale rettskilder må trekkes inn når den norske opphavsretten og reglene på sitatrettens område skal forstås og anvendes. Nedenfor vil jeg kort nevne de av størst betydning for min redegjørelse.

2.2 Det fellesnordiske samarbeidet

Åndsverkloven av 1961 er et resultat av et fellesnordisk lovsamarbeid hvor målsettingen var rettsenhet på opphavsrettens område. Samarbeidet har medført at åndsverklovene i Norge, Sverige, Danmark og Finland har fått tilnærmet identiske ordlyder og innhold. Forarbeidene til åndsverklovene i særlig Danmark og Sverige, som er betraktelig mer utfyllende enn de norske, vil som en følge av dette gi veiledning ved tolkningen av den norske åndsverkloven.³ Det foreligger lite norsk rettspraksis på området som ligger i kjernen av oppgavens tema. Stor mangel på høyesterettspraksis medfører at de få gode underrettsdommene som foreligger, bør tillegges en viss vekt. Nordisk rettspraksis, særlig fra de øverste domstolene, vil også være en viktig rettskilde og vil bli brukt i denne avhandlingen.

2.3 Internasjonale konvensjoner

2.3.1 Bernkonvensjonen om vern av litterære og kunstneriske verk 1886

Norge var det første nordiske landet som tiltrådte Bernkonvensjonen 13. april 1896. Dette er den konvensjonen som etter EØS-avtalen har hatt størst innflytelse på norsk opphavs-

---

³ Rognstad 2009 s. 42

rett. Konvensjonen har blitt endret flere ganger siden den trådte i kraft i 1886, og den siste endringen ble gjort ved Pariskonferansen i 1971. Konvensjonen er administrert av World Intellectual Property Organization (WIPO). Utgangspunktet for opprettelsen av konvensjonen var forfatteres rettigheter og mangel på vern for utenlandske forfattere. Landene som har tiltrådt konvensjonen utgjør, etter Bernkonvensjonen artikkel 1, en union; *Bernunionen*.

Bernkonvensjonen artikkel 10 regulerer sitatretten, og har følgende ordlyd:

”(1) Det er tillatt å sitere fra et verk som på lovlig måte er gjort tilgjengelig for almenheten, under forutsetning av at det skjer i samsvar med god skikk og i den utstrekning som formålet rettferdiggjør. Herunder er omfattet sitater fra artikler i aviser og tidsskrifter i form av presseoversikter.”⁴

Den norske åndsverkloven § 22 har fått tilnærmet samme innhold som Bernkonvensjonen artikkel 10.

Bernkonvensjonen artikkel 9 nummer 2 nedfeller et prinsipp som alle nasjonale unntak eller avgrensninger av opphavsmannens enerett skal kunne testes mot.⁵ Artikkelen oppstiller tre kriterier som medlemslandenes lovgivning må tilfredsstille for at ”eksemplarframstilling” kan skje uten opphavsmannens samtykke. Sitatregelen i åndsverkloven § 22 er en slik regel som må testes opp mot disse kriteriene. For det første kan en innskrenkning av opphavsmannens enerett kun gjelde visse spesielle tilfeller. Det vil si at loven må angi hvilke situasjoner som tillater eksemplarframstilling uten samtykke. For det andre må ikke reproduksjonen skade den normale utnyttelse av åndsverket. For det tredje må ikke innskrenkningen sette til side opphavsmannens legitime interesser, herunder økonomiske in-

---

⁴ Lund 1990 s. 29

⁵ Graasvold 2006 s. 25

teresser.⁶ Denne *tretrinns-testen* utgjør en ramme for statenes handlefrihet for hvilke innskrenkninger som kan gjøres i opphavsmannens enerett.

2.3.2 TRIPS- avtalen

Statene som er tilsluttet World Trade Organization (WTO), vil gjennom dette medlemskapet, være bundet av Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS- avtalen). Avtalen regulerer, i tillegg til opphavsretten, også andre immaterielle rettsområder. Norge tiltrådte avtalen i 1994 og avtalen regulerer de grenseoverskridende sidene av de immaterielle rettighetene som er knyttet til handel. Gjennom sitt medlemskap i WTO, og følgelig TRIPS- avtalen, vil selv land som ikke er tilsluttet Bernunionen være forpliktet til å følge Bernkonvensjonen. TRIPS- avtalen artikkel 13 oppstiller også en tretrinns-test. De samme kriteriene som i Bernkonvensjonen utvides imidlertid til å gjelde både ”eksemplarframstilling” av et åndsverk og ”tilgjengeliggjøring for allmennheten”.⁷

2.3.3 WIPO Copyright Treaty

WIPO Copyright Treaty (WCT) trådte i kraft 6. Mars 2002, men Norge har ikke tiltrådt. Traktaten får likevel indirekte betydning for Norge ved at Opphavsrettsdirektivet, som er gjennomført i norsk rett, bygger på traktaten. Traktatens artikkel oppstiller en tretrinns-test tilsvarende Bernkonvensjonen.

2.4 EU og EØS- avtalen

EØS- avtalen er det regelsettet som har hatt størst innflytelse på norsk opphavsrett. Gjennom avtalen og gjennomføringsloven⁸ er Norge forpliktet til å innlemme direktivene som vedtas av EU, og som slik sett blir til gjeldende norsk rett. Det kommer stadig nye direkti-

---

⁶ Graasvold 2006 s. 23

⁷ Disse begrepene forklares nærmere i kapittel 4

⁸ Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. av 27. nov. 1992 nr. 109

ver som Norge er forpliktet til å innlemme i norsk lov, og opphavsrettens område er intet unntak. Det er foreløpig ikke produsert mange rettskilder i EU med særlig relevans for min avhandling. Rettskilden med størst betydning for denne fremstillingens tema er *Opphavsrettsdirektivet*⁹ som ble implementert i norsk rett i 2005. Tretrinns testen nevnt ovenfor kommer til uttrykk i direktivet artikkel 5 nummer 5.

---

⁹ Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (Opphavsrettsdirektivet)

3 Sitatrett i skjønnlitteratur?

3.1 Innledning

De siste tiår har det pågått en offentlig debatt rundt plagiat og kildebruk. Fenomenet er imidlertid ikke nytt. Plagiat omtales så langt tilbake som til romertiden, og har aldri vært akseptert.¹⁰ Begrepet plagiat er forklart i punkt 1.2, men det kan også forklares slik Posner gjør det: "It is like joyriding, that is 'renting' a car without paying any rent."¹¹

Det ble sagt at tusenvis av linjer i Shakespeares skuespill var kopier fra blant annet Sir Thomas Norths oversettelse av *Plutarch's life of Marc Antony* og beskrivelsen av *Cleopatra on her barge*, som ble benyttet uten navn og kildehenvisning.¹²

Årsaken til den økte oppmerksomheten rundt plagiat og kildehenvisning ved bruk av andres tekster kan være flere. Behovet for bruk av sitater på det litterære området generelt, er svært praktisk i dagens samfunn. Bruk av sitater kan i dag gjøres ved noen enkle tastetrykk, som igjen gjør det vanskeligere enn tidligere å kontrollere hva som blir brukt og hvem som bruker. På en annen side fører teknologien til at bøker og andre litterære verk gjøres tilgjengelig elektronisk, som igjen har ført til en utvikling av elektroniske programmer som skal avdekke plagiat. Slike programmer gjør det lettere å gjennomse en tekst på jakt etter plagiat, samtidig som de har en avskrekkende funksjon ved sin eksistens. Bevisstheten rundt plagiat er muligens blitt skjerpet som en følge av det økte antall avsløringer. Dette kan igjen ha ført til enda flere avsløringer, og kanskje også til skjerpede krav til gode henvisninger og hva som kan godtas av bruk av andres tekster.

---

¹⁰ Zahlb 2012

¹¹ Posner 2007 s. 46-47

¹² Posner 2007 s. 51-53

3.2 Hensyn

Et viktig hensyn som åndsverkloven skal fremme er kreativitet. Dette skal fremmes ved dels å sikre betaling for det som er skapt for at kunstneren skal fortsette å produsere, og dels ved å sikre at andre lar seg inspirere til å skape nye verk. Det kan være problematisk å finne en rimelig balansegang mellom opphavsmannens økonomiske interesser og andres behov for å bli inspirert til å skape. Sitatrettens formål, som er å fremme meningsutveksling og diskusjonsfrihet,¹³ må tolkes i tråd med hensynet bak loven. Dette kan være en utfordring i og med sitatregelens skjønnsmessige karakter, som gir rot til mange grensespørsmål av om sitatbruken er lovlig eller ikke.

Det kan oppstilles hensyn som taler både for og mot en snever og vid adgang til å bruke andres verk. Tolkes loven snevert, gis det lite spillerom for de som lar seg inspirere av andres verk. Dette vil kunne prege viljen til å skape ny litteratur i negativ retning, som ikke er en utvikling som gagnar kulturlivet eller kulturarven. Tolkes en vid bruksadgang av andres åndsverk inn i loven, vil dette skje på bekostning av opphavsmannens økonomiske og ikke-økonomiske rettigheter. Det kan amputere produksjonsviljen hvis opphavsmennene ikke oppnår økonomisk vern for sine verk. Samtidig som det er positivt at man ved å la seg inspirere av andre kan skape et nytt selvstendig verk, må det på den annen side settes en grense der en slik inspirasjon i realiteten medfører en snylting på opphavsmannens åndsverk, og hans økonomiske rettigheter. I tillegg til å hemme åndsproduksjonen, kan dette også hevdes å stride mot grunnleggende rettferdighetsprinsipper om at den som har skapt noe, selv skal få nyte fruktene av sitt arbeid. Det er et hovedmål for denne avhandlingen å gi anvisninger for hvor grensen nærmere skal trekkes i konkrete tilfeller, og da særlig ved bruk av andres tekster i skjønnlitterære åndsverk.

---

¹³ SOU 1956:25 s. 198, Knoph 1936 s. 125, Rognstad 2009 s. 241-242

3.3 Noen samtidseksempler

19. desember 2012 publiserte Morgenbladet en artikkel med tittel *Bedrag eller bidrag?*¹⁴ skrevet av forfatteren Vigdis Hjort. Artikkelen til Hjort kom som et svar på anklagene hun fikk rettet mot seg tidligere samme år, og tar opp problemstillinger som illustrerer hvor vanskelig grensedragningen mellom lovlig sitatbruk og ulovlig utnyttelse av andres verk i praksis byr på. Hjort anklages for å ha plagiert den tyske forfatteren W.G. Sebald sitt verk *Austerlitz* i sin roman *Tredje person entall*. Sebald sitt verk var benyttet uten navn- og kildehenvisning. Selv innrømmer Hjort å benytte andres verk når hun skaper skjønnlitterære tekster, men hevder at hennes bruk holder seg innenfor grensene for lovlig inspirasjon, og ikke er en krenkelse. Hjort forsvarer seg i sin artikkel med at det er vanlig praksis blant forfattere å la seg inspirere og gjenbruke utdrag fra andre litterære verk. Denne argumentasjonen samsvarer med Kjartan Fløgstad sitt forsvar mot manglende kildehenvisning noen år tidligere. I 2009 rettet media søkelyset mot Kjartan Fløgstad og hans roman *Grense Jakobselv*. Fløgstad ble kritisert for manglende kildehenvisning av sine kilder til de historiske hendelsene som romanen bygger på. Fløgstad innrømmer å ha latt seg inspirere av Tore Pryser sin historieforskning, men Fløgstad mener at kildehenvisning kan unnlates fordi hans verk faller innenfor skjønnlitteraturen og ikke sakprosaen. Pryser derimot mener Fløgstad beveger seg i grenseland mellom skjønnlitteraturen og faglitteraturen, og som en følge av dette burde oppgi sine kilder.

De ovenfor nevnte sakene kom på sett og vis frem i offentligheten som en følge av Morgenbladets artikkel publisert 7. november 2003, som tok den ”løse” henvisningspraksisen i litteraturen frem i lyset. Morgenbladets artikkel trakk særlig frem historiker Karsten Alnæs, som ble anklaget for å ha plagiert andre forfattere i sin fremstilling av *Historien om Norge*. Kort tid etter, fikk et utvalg¹⁵ i oppgave å skrive en utredning *Om bruk av litteratur og kil-*

---

¹⁴ Hjort 2012

¹⁵ Oppnevnt av Den norske Forleggerforening (DnF), Den norske historiske forening (HIFO) og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)

der i allmenne, historiske framstillinger. Utredningen har ikke direkte betydning for skjønnlitterære tekster, men fungerer til dels som et sammenligningsgrunnlag i min drøftelse av sitatretten i kapittel 7. Utvalget konkluderte med at Alnæs hadde plagiert, og at forfattere og forlag generelt måtte skjerpe rutinene for kildehenvisning. Dette ga startskuddet til en omfattende debatt preget av ulike oppfatninger om hva som er lovlig bruk og hva som utgjør en snylting på andres verk. Samme debatt reiser spørsmålet om det gjelder andre regler for sitatbruk i skjønnlitteratur enn for faglitteratur.

Debatten rundt Hjorts bok berører flere opphavsrettslige spørsmål. For det første oppstår spørsmål rundt hvor mye likhet som kreves før en kan konstatere at den angivelige krenker fremstiller et eksemplar av den annens åndsverk. Man må holde tekstene opp mot hverandre og foreta en helhetsvurdering av hvor like de er. Det må ses på likheten i hele verket, men også bruk av utdrag kan være tilstrekkelig for å konstatere krenkelse dersom utdraget i seg selv er et åndsverk, og de vernede elementene i dette utdraget har bevart sin identitet i tekst nummer to. Dernest oppstår spørsmålet hva de vernede elementene består i. Se mer om denne vurderingen i kapittel 5.

Utdrag fra Hjort sin *Første person entall* holdt opp mot Sebald sin norske oversettelse av *Austerlitz*¹⁶:

Sebald: ”Denne selvsensuren av tankene mine, den konstante avvisningen av enhver erindring som banet seg vei i meg, krevde imidlertid større anstrengelser...”¹⁷

Hjorth: ”En selvsensur, en konstant avvisning av ethvert minne som banet seg vei i henne, som krevde så store anstrengelser...”¹⁸

---

¹⁶ Zahla 2012

¹⁷ Sebald 2001 s. 120

¹⁸ Hjort 2008 s. 257

Som utdragene viser er det iøynefallende hvor lik syntaks og setningsoppbygging som preger de to utdragene. De samme ord og uttrykk er brukt. Kun små forskjeller skiller de to tekstene, blant annet at Hjort har skrevet sin tekst om i tredjeperson og byttet ut noen ord med synonymer. Hjort har ingen henvisning fra sin tekst som viser at det er hentet fra Sebald sitt verk. Hjort mener at hun ikke har krenket Sebald sitt verk, kun brukt det som lovlig inspirasjon for sitt eget verk. Dette blir et spørsmål om hvor grensen går mellom en lovlig bruk av en tekst som inspirasjon for sitt eget verk, og det å etterligne dem i slik grad at de dekkes av den annens opphavsrett. Denne grensedragningen vil bli drøftet i kapittel 5 og 6.

Forutsatt at det *har* skjedd en ”eksemplarframstilling” av Sebald sitt verk som dekkes av hans opphavsrett, kan det bli spørsmål om denne eksemplarframstillingen likevel er lovlig i kraft av åndsverklovens sitatregel. Når Hjort sin bruk av Sebald sitt verk kom for dagen, ble det en intens diskusjon om dette. Noen mener at hun har plagiert, andre at utdragene hun har brukt, isolert sett er akseptable sitater, men at hun skulle henvist til originalverket. Andre igjen mener at slik bruk av sitater i skjønnlitteraturen er så vanlig at det ikke er noe å lage oppstandelse for. De spredte meningene om siteringens legitimitet viser hvor vanskelig det er å trekke grensen for hva som er lovlig bruk av andres tekster i form av sitering i skjønnlitteraturen. Før en vurdering av hvor grensen går, bør det drøftes om det er hensiktsmessig med en sitatrett på skjønnlitteraturens område overhodet. Sitatretten drøftes inngående i kapittel 7.

I litteraturvitenskapen brukes av og til begrepet ”intertekstualitet”. Intertekstualitet handler om hvordan tekstene siterer og refererer til hverandre. Det må være tydelige ledetråder i teksten som gir publikum hint om hvor det lånte er hentet fra. Det kan godt være at Hjort sin bruk faller innenfor intertekstualitet, og ikke utgjør et grensespørsmål litterært sett. I denne avhandlingen vil det imidlertid ikke være det litterære, men det juridisk sett lovlige som vil bli drøftet.

4 Rettslig plassering og vilkår for vern

4.1 Hva vernes av åndsverkloven – vilkårene for å oppnå vern

Åndsverk vernes etter åndsverkloven, jf. åndsverkloven § 1. For å utgjøre et åndsverk i lovens forstand må det skapte ha fått en ytre realitet / manifestasjon, eksempelvis i form av en bok, et maleri eller lignende.¹⁹ En idé eller tanke om noe man har skapt ”i hodet” er ikke tilstrekkelig, det må ha kommet til uttrykk i en eller annen form. Samtidig må ikke eksempelvis en cd eller en bok forveksles med selve åndsverket som musikkstykket og romanen utgjør. Det er det bakenforliggende verket som oppnår vern etter loven. Kravet til ytre manifestasjon kommer ikke til uttrykk i lovens ordlyd. Momentet har rettskildemessig støtte i forarbeidene til loven²⁰ og har for øvrig bred oppslutning i juridisk teori.²¹ Videre er det tre vilkår som må være oppfylt for å oppnå åndsverkbeskyttelse.

Åndsverkloven § 1 første ledd bestemmer at det er den som ”skaper” verket som har opphavsrett til det. For skjønnlitterære verk vil dette være forfatteren av teksten.²² Det er uttalt i forarbeidene til loven²³ at vilkåret om å ”skape” innebærer et krav om at det må skje en individuell åndsinnsats fra opphavsmannens side. Videre må det skapte etter § 1 annet ledd være ”... litterære, vitenskapelige eller kunstneriske verk av enhver art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform...” Alle sjangre innen litterære verk, herunder skjønnlitterære tekster, faller inn under denne vide definisjonen av åndsverk. ”Skrifter av alle slag” er i tillegg opplistet i litra a i den ikke uttømmende eksemplifiseringslisten i samme bestemmelse. Uten forankring i lovteksten er det i medhold av øvrige rettskilder etablert et krav om

---

¹⁹ Rognstad 2009 s. 75

²⁰ Ot.prp. nr. 26 (1959-60) s. 11-12

²¹ Knoph 1936 s. 8 og s. 63, Rosenmeier 2001 s. 59, Rognstad 2009 s. 75

²² Jeg kommer ikke inn på de særspørsmål som oppstår ved rettighetsovergang, og heller ikke rettighetsspørsmål knyttet til fellesverk, samleverk eller sammensatte verk

²³ Innst. O. XI (1960-61) s. 14, Ot.prp. nr. 26 (1959-60) s. 11

verkshøyde. Forarbeidene til loven²⁴, høyesterettspraksis²⁵ og juridisk teori²⁶ angir et krav om tilstrekkelig originalitet for at verket skal oppnå åndsverkbeskyttelse. Vanligvis formuleres det som et krav til at verket må "... være uttrykk for original og individuelt preget åndsvirksomhet fra ophavsmannens side."²⁷ Hvorvidt verket har tilstrekkelig originalitet og særpreg beror på en konkret helhetsvurdering. Jeg vil komme nærmere inn på verkshøydekravet for skjønnlitterære åndsverk under punkt 5.2.

I nordisk praksis og teori er det oppstilt to momenter i verkshøydevurderingen.²⁸ For det første vil *risikoen for dobbeltfrembringelse* kunne indikere hvorvidt verket har den originalitet som kreves. For det andre spiller det inn hvor mange *valgmuligheter* skaperen hadde ved utformingen av verket. Flere valgmuligheter ved utformingen taler for større originalitet. Det er liten risiko for dobbeltfrembringelser ved skjønnlitterære åndsverk i og med de utallige valgmuligheter med hensyn til formulering og valg av ord som finnes.²⁹ Rosenmeier hevder at originalitetsvurderingen av denne grunn vil bli strengere for faglitterære enn for skjønnlitterære åndsverk hvor variasjonsmulighetene er så store.³⁰ Norsk Høyesterett har uttalt at momentene kan bidra med en viss veiledning også i norsk rett, men at de ikke må tas for bokstavelig.³¹

4.2 Opphavsmannens enerett

Dersom opphavsmannen har skapt et åndsverk som oppfyller vilkårene for vern etter loven, får han en *enerett* til å bestemme over utnyttelsesmåten av verket. Dette innebærer at alle som vil fremstille eksemplarer eller gjøre verket tilgjengelig for allmennheten må innhente opphavsmannens samtykke. Opphavsmannens enerett reguleres i åndsverkløven § 2, som

---

²⁴ Ot.prp.nr. 26 (1959-60) s. 12

²⁵ Rt. 1940 s. 327 (Hallo Hallo), Rt. 1962 s. 964 (Wegners sybord), Rt. 1997 s. 199 (Cirrus), Rt. 2007 s. 1329 (Huldra i Kjosfossen)

²⁶ Knoph 1936 s. 64, Rognstad 2009 s. 81-82

²⁷ Knoph 1936 s. 64

²⁸ Schönning 2011 s. 108

²⁹ KBU 2006 s. 69

³⁰ Rosenmeier 2001 s. 160

³¹ Rt. 2007 s. 1329 (avsnitt 44) (Huldra i Kjosfossen)

angir nærmere hva som inngår i eksemplarframstillingsretten og retten til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten. Opphavsmannens enerett omfatter en rett til å råde over verket "... i opprinnelig eller endret skikkelse, i oversettelse eller bearbeidelse...", jf. åndsverkloven § 2 første ledd. Eneretten strekker seg imidlertid ikke så langt at den omfatter nye selvstendige verk som oppstår som en følge av at andre benytter opphavsmannens åndsverk til inspirasjon, jf. § 4 første ledd.³² Spørsmålet om hva som må tas med av en annens tekst før det utgjør en eksemplarframstilling av verket, vil være det sentrale for denne avhandlingen. Hva som utgjør en tilgjengeliggjøring for allmennheten av opphavsmannens åndsverk, vil jeg ikke komme nærmere innpå.

Leses § 2 alene gir den inntrykk av at den som har opphavsretten til et åndsverk har eneretten til enhver framstilling av eksemplar og tilgjengeliggjøring for allmennheten. Dette er imidlertid en forhastet konklusjon, da opphavsmannens enerett avgrenses av låne-reglene i åndsverkloven kapittel 2, herunder sitatregelen. I hvilken grad åndsverkloven § 22 gir hjemmel til sitatbruk av andres tekster i skjønnlitterære åndsverk, som isolert sett må ses på som en eksemplarframstilling, drøftes i kapittel 7.

4.3 Opphavsmannens ideelle rettigheter – *droit moral*

Opphavsmannen vil også få *ideelle rettigheter* dersom åndsverket er vernet etter loven. Opphavsmannen kan i medhold av de ideelle rettighetene motsette seg bruk som er krenkende ovenfor hans personlighet og anseelse. Disse rettighetene reguleres i åndsverkloven § 3 supplert med § 11, og kommer i tillegg til opphavsmannens enerett etter § 2. Åndsverkloven § 2 har også en ideell side. Ved å gi opphavsmannens enerett til å råde over verket ligger det også innbakt et vern mot krenkende bruk, men § 3 utpensler nærmere hva som inngår i disse rettighetene. Se mer om dette i kapittel 7.

---

³² Dette drøftes nærmere i kapittel 5 og 6

5 Er bruken av verket en eksemplarframstilling?

5.1 Utgangspunkter

Bruk av andres åndsverk i form av ren kopi, etterligning eller endring omfattes av opphavsmannens enerett etter åndsverkloven § 2 og vil således være ulovlig uten klarering, med mindre en låneregel i åndsverksloven kapittel 2 kommer til anvendelse. Når jeg i det følgende drøfter hva som rettslig sett utgjør en ulovlig eksemplarframstilling av opphavsmannens åndsverk, vil jeg for enkelthets skyld kalle det en *krenkelsesvurdering*.

En krenkelsesvurdering er en skjønnsmessig helhetsvurdering hvor man må holde hensynet til en effektiv beskyttelse av opphavsmannens enerett opp mot andres rimelige behov for å la seg inspirere til å skape nye verk. Flere momenter spiller inn i vurderingen. Koktvedgaard uttrykker vurderingstemaet slik:

”Det afgørende er da, om man oppfatter de to fænomener – det originale værk og bearbejdelsen/efterligningen – som så ligeartede, at de med føje kan siges at hidføre samme (æstetiske) oplevelse – at de er det samme ’værk’ – ganske uanset de eventuelle forskelle.”³³

For å avgjøre om et verk utgjør en eksemplarframstilling, og således krenker opphavsmannens enerett, må det foretas en sammenligning av de to verkene. Utgangspunktet må tas i de vernede elementene i originalverket. Se nærmere om hva som utgjør de vernede elementene under punkt 5.2 til 5.4.

Ikke all bruk andre gjør av opphavsmannens åndsverk er en krenkelse av opphavsmannens enerett. Bruk som medfører at et nytt selvstendig åndsverk blir skapt, medfører som nevnt

---

³³ Koktvedgaard 1996 s. 132

ingen krenkelse av opphavsmannens enerett, jf. § 4 første ledd. Dette er ikke ansett som et innhugg i opphavsmannens enerett. Slik bruk av et eksisterende åndsverk ligger følgelig utenfor opphavsretten.³⁴ Det er måten elementene blir brukt på og formålet med bruken, som medfører at det skapes et nytt selvstendig verk.³⁵

En bearbeidelse som ikke fjerner frembringelsen tilstrekkelig fra originalen til å være selvstendig, vil imidlertid ikke være lovlig uten opphavsmannens samtykke, jf. § 4 annet ledd. Bearbeideren må innhente samtykke for enhver bearbeidelse som gjøres av en annens åndsverk, jf. § 2, og vil få opphavsrett til verket i den utformingen bearbeidelsen har fått. I uttrykket ”bearbeider et åndsverk” i § 4 annet ledd ligger en forutsetning om et offentliggjort åndsverk som det gjøres noe med. Det bearbeides ved at eksempelvis en tekst oversettes til et annet språk, eller ved at en kriminalroman brukes som utgangspunkt for en filmatisering. Som eksempel kan nevnes Jo Nesbøs *Hodejegerne* som var utgangspunktet for filmen med samme navn. Bearbeidelsen må ha tilført originalverket et preg av ny skapende åndsinnsett,³⁶ det vil si at endringene som gjøres i originalverket må ha verkshøyde. Deresom endringen av åndsverket ikke har verkshøyde vil det kun være en ren gjengivelse av originalverket, og bearbeideren får ingen rettigheter etter loven. Når det er sagt kan en bearbeidelse som i seg selv er tilstrekkelig original, fortsatt gjøre inngrep i originalverket deresom klarering ikke har funnet sted.

Oppnår bearbeideren vern etter loven, kan han likevel ikke råde over verket uten samtykke fra opphavsmannen til originalverket, jf. § 4 annet ledd. På samme måte må originalopphavsmannen ha samtykke fra bearbeideren for å kunne benytte det bearbeidede verket. Dette gjelder selv om hans originalverk ”ligger til grunn” for bearbeidelsen, og selv om bearbeidelsen har skjedd uten hans samtykke. Bestemmelsen tilgodeser slik sett både opphavsmannen og den som skaper noe med inspirasjon fra andres verk.

---

³⁴ Lid 1958 s. 461

³⁵ Rognstad 2009 s. 144

³⁶ Vyrje 1987 s. 191

I konkrete tilfeller kan det være omtvistet om man står ovenfor et nytt selvstendig verk etter § 4 første ledd eller en bearbeidelse etter § 4 annet ledd. Grensen er viktig fordi den kan avgjøre om man står ovenfor en ulovlig bruk i form av bearbeidelse uten samtykke eller en lovlig bruk ved at et nytt selvstendig verk oppstår.³⁷ Grensedragningen viser seg ofte problematisk ved variasjonsverk og ved parodier som jeg redegjør nærmere for under henholdsvis punkt 5.3 og i kapittel 6.

5.2 Hva er rettens gjenstand?

For å kunne avgjøre om det foreliggende verket er en krenkelse av et allerede eksisterende åndsverk må det avgjøres hva som er rettens gjenstand, det vil si hvilke elementer i originalverket som er vernet etter loven. Elementene må være resultat av en individuell skapende åndsinnsett for å oppnå vern. Det er verken i rettspraksis eller andre rettskilder oppstilt spesielle verkshøydekrav for skjønnlitterære åndsverk. En dom hvor det var spørsmål om byggespesifikasjoner var vernet etter loven, kan gi noe veiledning.³⁸ Her uttaler Høyesterett at byggespesifikasjoner faller inn under ”skrifter av alle slag” i åndsverkloven § 1, og sier samtidig at kravet til verkshøyde på området ikke er stort. Noe mer om selve vurderingen uttaler Høyesterett seg ikke om, og uttalelsen er dermed av mindre betydning. En dom gjengitt i NJA 1996 s. 712 (JAS), som gjaldt en krenkende gjengivelse av deler av et intervju i en avisartikkel gir også inntrykk av et lavt verkshøydekrav på det litterære området, men også denne sier for lite om vurderingen til å ha avgjørende betydning. Det er sparsomt med rettskilder på området, og det må foretas en konkret vurdering i det enkelte tilfellet av den selvstendige skapende innsatsen som teksten er et resultat av.

Det man oppnår vern for er uttrykket / formen innholdet har fått. Det er kun den skapende virksomheten, som er gjenstand for vern.³⁹ Hva gjelder skjønnlitterære åndsverk vil dette omfatte den utformingen teksten har fått. Det vil si måten tekstens innhold språklig kom-

---

³⁷ Rognstad 2009 s. 123

³⁸ Rt. 1997 s. 199 (Cirrus)

³⁹ KBU 2006 s. 58

mer til uttrykk, formuleringen av teksten, syntaks og struktur. I teorien er det uttrykt at man ikke oppnår opphavsrettslig vern for vitenskapelige teorier, faktabaserte oppfatninger / anskuelser, læresetninger og lignende.⁴⁰ Sistnevnte vil i hovedsak være et moment av betydning for historiske og faglitterære fremstillinger, men som Dan Brown- eksempelet under punkt 5.3.2 vil vise, kan det bli aktuelt også for skjønnlitterære åndsverk.

5.3 Læren om at ideer er uten vern

Utgangspunktet i norsk opphavsrett er at man ikke får opphavsrettslig beskyttelse for sine abstrakte ideer og underliggende tanker.⁴¹ Dette er altså elementer som er til fri bruk for den som måtte ønske. Bakgrunnen for at ideer ikke er vernet av loven er at friheten til å skape ville bli hemmet. Tanken er fri, og incentivet til å produsere og skape blir best ivare tatt ved at abstrakte ideer ikke oppnår vern.

At ideer ikke er vernet er ikke fastslått i åndsverkloven. Det kan muligens tolkes ut av åndsverkloven § 22 jf. § 11 annet ledd annet punktum, som krever at sitater fra offentliggjorte åndsverk skal ha kildehenvisning, men angir ingen plikt etter loven til å si hvor man har hentet sine ideer.⁴² Til tross for at loven er sparsom, er læren fastslått av Høyesterett i flere dommer, blant annet i dommen inntatt i Rt. 1962 s. 964 (Wegners sybord), hvor spørsmålet var hvorvidt et kombinert sofa- og sybord var plagiert. Høyesterett uttaler:

”Etter min oppfatning kan nemlig en opphavsrett for Wegner ikke under noen omstendighet gå så langt, at de ideer som her er kommet til uttrykk får rettsvern etter vår åndsverkslov, således at andre av den grunn er avskåret fra å bruke de samme ideer.”⁴³

---

⁴⁰ Stray 1989 s. 37, Rosenmeier 2001 s. 160, KBU 2006 s. 61

⁴¹ Stray 1989 s. 38, Koktvedgaard 2005 s. 149-150, Rognstad 2009 s. 89, Schønning 2011 s. 110

⁴² KBU 2006 s. 30

⁴³ Rt. 1962 s. 964 s. 967 (Wegners sybord)

Læren har også fått gjennomslag internasjonalt i TRIPS- avtalen artikkel 9 nummer 2 og WCT artikkel 2, og gjelder generelt i europeisk og angloamerikansk rett. I tillegg har læren oppslutning i juridisk teori.⁴⁴

Læresetningen om at ideer ikke vernes gir ikke alltid et klart svar på hva som er vernet og ikke i et åndsverk. Det sentrale poenget bak læresetningen må etter min mening være at *det ikke er tilstrekkelig* for å konstatere opphavsrettskrenkelse, at et verk bygger på samme grunnidé som originalverket. Man må konkret sammenligne den form original og kopi har fått. Når det er sagt viser Oscar Wilde- dommen omtalt nedenfor, at dersom et plot har mange tilstrekkelig originale elementer, kan likhet kun på plotnivå være tilstrekkelig for å si at det foreligger en krenkelse.

Hva som kan sies å være en *idé* bak et verk byr på ytterligere tvil. Det må foretas en vurdering av hva som er den abstrakte ideen bak verket og hva som er den individuelle estetiske utformingen av ideen. I et forsøk på en nærmere utdypning har Knoph uttalt at tankeinnholdet i et verk er beskyttet, sammen med den ytre og indre formen som verket har fått. Den ”formede” idé er beskyttet, men ideen som sådan er fri.⁴⁵ Etter min mening gir ikke dette mye veiledning, og det vil være mer hensiktsmessig å se på grensedragningen i konkrete eksempler. I det følgende vil jeg forsøke å belyse læren om at ideer ikke oppnår vern etter loven ved bruk av eksempler hentet fra praksis på det skjønnlitterære området.

5.3.1 Bruk av lik inspirasjonskilde og samme tema

Det vil ikke være en krenkelse av en annens opphavsrett å bygge på samme *inspirasjonskilde*, da dette anses som en del av den underliggende idé bak verket. En svensk høyesterettsdom⁴⁶ illustrerer og underbygger poenget. To verk, henholdsvis et manuskript til en stuntfilm skrevet i 1923 og et manuskript til en lydfilm skrevet i 1934, bygget på samme

---

⁴⁴ Stray 1989 s. 38, Rognstad 2009 s. 89, Schönning 2011 s. 110

⁴⁵ Knoph 1936 s. 98-102

⁴⁶ NJA 1938 s. 497 (Pygmalion)

grunnidé fra Bernhard Shaws *Pygmalion* (i dag kjent som *My Fair Lady*). Det ble spørsmål om det siste manuskriptet var en krenkelse av det første. Dette ble besvart benektende fordi elementene som ble brukt var nesten nødvendige betingelser for fortellingen, og var ikke utformet tilstrekkelig originalt til å være vernet.⁴⁷ Begge filmskaperne kunne således fritt bygge på Shaw sitt verk som inspirasjonskilde.

At en forfatter skriver en roman med samme *tema* som et allerede eksisterende verk, vil heller ikke i seg selv være en krenkelse. I juridisk teori er det fremhevet at en forfatters stil, tema og teknikk er elementer som regnes med til verkets idé, og således ikke er beskyttet.⁴⁸ Jo Nesbø vil for eksempel ikke ha noen enerett til å skrive kriminalromaner hvor en politietterforsker med alkoholproblemer har hovedrollen i fortellingen. Hensynet til økt produksjon av litterære tekster taler for at flere forfattere kan skrive om samme tema. Jo Nesbø ville antagelig ikke fått noe nevneverdig større incentiv til å skrive flere bøker om Harry Hole hadde han fått en slik enerett, men for andre krimforfattere kunne en slik monopolisering av tema sette betydelige hindre for deres skapende virksomhet.

Sjangertrekk som eksempelvis særpreger en kriminalroman vil heller ikke oppnå vern. En krim er en fortelling om forbrytelser og oppklaringen av disse. Det er svært vanlig at boken innledningsvis begynner med et mord. Hoveddelen av boken bygger opp en spenning som når et høydepunkt hvor morderen avdekkes, og ofte oppstår en ”tvist” mot slutten av boken. Elementer som er utpreget for en slik sjanger, og som går igjen uavhengig av hvem som er forfatteren bak, vil være en del av den bakenforliggende idé og tema, og oppnår ikke vern etter loven.

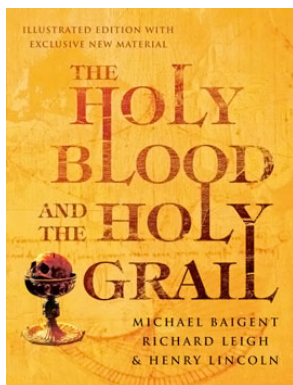
⁴⁷ Rognstad 2009 s. 140

⁴⁸ Knoph 1936 s. 99, Rosenmeier 2001 s. 67

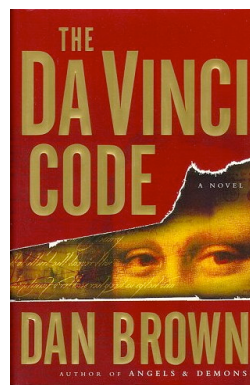
5.3.2 Bruk av fakta, historie og vitenskapelige teorier

Som Fløgstad- eksempelet i kapittel 3 viser, hender det at skjønnlitterære forfattere benytter fakta og historiske opplysninger i sine fortellinger. Dette er det full adgang til, siden det ikke kan oppnås opphavsrett til historiske opplysninger.⁴⁹ Å legge en roman til en spesiell epoke, eller la handlingen foregå på bakgrunn av et spesielt historisk hendelsesforløp kan ikke underlegges opphavsrett. Å bygge på de samme historiske hendelser eller spekulasjoner om historiske sammenhenger er heller ikke i seg selv en krenkelse av en annens opphavsrett.

Et eksempel fra nyere tid er illustrerende. I 2006 ble forfatteren Dan Brown saksøkt av forfatterne bak boken *Holy Blood, Holy Grail* for krenkelse av opphavsretten. Det var ikke omstridt at Brown brukte mange av teoriene og påstandene i boken som en del av sitt plot i *The Da Vinci Code*. Teoriene baserte seg på at Jesus hadde barn med Maria Magdalena, med henvisninger til historiske dokumenter. Teoriene omfattet blant annet påstander om eksistensen av hemmelige ordener, med påstått forbindelse til Jesus etterkommere. Det var ingen likhet i tekst eller struktur i de to bøkene. I sin dom av 28. mars 2007 kom Court of Appeal til at det ikke forelå noen krenkelse da ingen oppnår opphavsrett for fakta, ideer, teorier og tema.⁵⁰

Figur 1: *Holy Blood, Holy Grail*
(Baigent, Leigh, Lincoln)

Figur 2: *The Da Vinci Code* (Brown)

---

⁴⁹ Rognstad 2009 s. 141

⁵⁰ Posner 2007 s. 13, Rognstad 2009 s. 141-142

Er det skrevet en historisk roman hvor det skjer en fortolkning av et hendelsesforløp, bør dette på lik linje med historiske faglitterære verk ikke oppnå vern etter loven.⁵¹ Dersom en forfatter derimot *dikter videre* på historien, eksempelvis ved å legge inn egenproduserte elementer og hendelser, så bør forfatteren oppnå opphavsrett, slik at det ikke er fritt frem for andre å kopiere dette. Se nærmere om *fortsettelsesverk* i det følgende.

5.3.3 Bruk av tilsvarende persongalleri og adgangen til fortsettelsesverk

I nordisk litteratur er det hevdet at litterære fantasipersoner, eksempelvis Sherlock Holmes, Poirot, Harry Hole og James Bond, ikke har beskyttelse fordi de er å anse som en del av idéinnholdet i et skjønnlitterært verk.⁵² Å bruke samme karakterer i en fortelling som et annet verk vil derfor trolig bli akseptert.

”... Forfatteren kan næppe hævde ophavsretslig eneret til romanpersonerne som sådanne, men det vil antagelig være en ophavsretskrænkelser at lave en uautoriseret fortsættelse af en roman...”⁵³

Den franske forfatteren Régine Deforges ble tidlig på 90- tallet anklaget for å plagiert *Tatt av vinden* skrevet av Margaret Mitchell i sin bestselger *Piken med den blå sykkelen*. Den franske Ankesdomstolen mente Deforges roman var en original intellektuell skapelse, og at det ikke var en krenkelse selv om hovedkarakteren i verket hadde likhetstrekk med hovedkarakteren i *Tatt av vinden*.⁵⁴

Som en følge av ovennevnte skulle det ikke være noe i veien for å *dikte videre* på en historie ved å benytte de samme rollefigurene, så lenge det ikke blir å anse som en ”fortsettelse” på originalverket uten klarering fra opphavsmannen. Dette leder over til spørsmålet om det

---

⁵¹ KBU 2006 s. 58

⁵² Rosenmeier 2001 s. 151-152

⁵³ Schønning 2011 s. 146-147

⁵⁴ Kjørtvedgaard 2005 s. 150

er adgang til å skape *fortsettelsesverk* eller *variasjonsverk* ved å dikte videre på andres åndsverk. Dette er en særlig aktuell problemstilling for skjønnlitterære romaner. På samme måte som for parodier,⁵⁵ kan fortsettelsesverk være en bruk av et åndsverk som medfører at et nytt selvstendig verk blir skapt i medhold av åndsverkloven § 4 første ledd.

Når det skapes et fortsettelsesverk tas det utgangspunkt i et offentliggjort verk, og dette brukes til å lage en fortsettelse, omskriving, et forutgående handlingsforløp, eller en ny historie basert på elementer i originalverket ("spin-offs").⁵⁶ Dette er ikke problematisk hvis forfatteren selv dikter videre på sitt eget verk, men kan bli et problem når andre dikter videre på andres verk uten samtykke fra opphavsmannen. Her kommer betydningen av skillet mellom et nytt selvstendig verk som ikke krever opphavsmannens samtykke og en bearbeidelse hvor samtykke kreves, tydelig frem. Det kan oppstå tvil om et fortsettelsesverk skal anses som et selvstendig verk eller en bearbeidelse. Dette skyldes at noen av de vernede elementene ved originalverket ofte vil gå igjen i fortsettelsesverket, og da kan det i det konkrete tilfellet være nærliggende å se det som en bearbeidelse som krever opphavsmannens samtykke.⁵⁷

I 2001 ble forfatter Alice Randall anklaget for å ha plagiert Margaret Mitchells *Gone With the Wind*, i sin novelle *The Wind Done Gone*. Randall brukte elementer fra Mitchells verk til å *gjenfortelle* historien fra et nytt perspektiv med bruk av mange av de samme, men også nye elementer. Saken fikk mye oppmerksomhet på grunn av den uskarpe grensen mellom ulovlig plagiat og lovlig nyskaping, som også preger anglo- amerikansk rett. Tvisten i saken knyttet seg til hvorvidt novellen var et plagiat og således ulovlig, eller om det var et fortsettelsesverk i form av en parodi og følgelig ingen krenkelse i medhold av fair- use doktrinen.⁵⁸ Randall ble til slutt frikjent, og novellen ble gjort tilgjengelig på markedet.

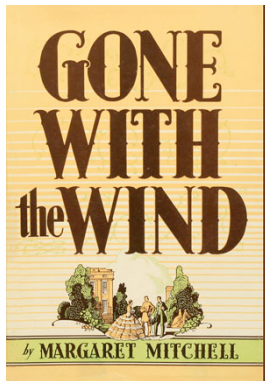
---

⁵⁵ Adgangen til å parodierte åndsverk drøftes i kapittel 6

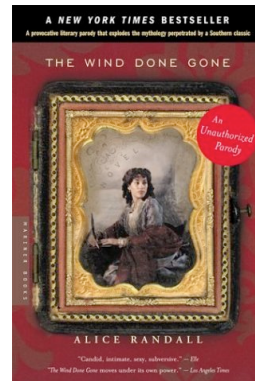
⁵⁶ Rognstad 2009 s. 146

⁵⁷ Rognstad 2009 s. 146

⁵⁸ Fair- use doktrinen i amerikansk opphavsrettslovgivning tillater *rimelig bruk* av opphavsrettslig beskyttet materiale, uten at samtykke fra opphavsmannen må innhentes.

Figur 3: *Gone With the Wind* (Mitchell)

Figur 4: *The Wind Done Gone* (Randall)

En tysk dom fra 1999 illustrerer at resultatet også kan gå den andre veien. Et fortsettelsesverk skapt av åndsverket *Dr. Zhivago* skrevet av Boris Pasternak, ble ansett for å være en krenkelse. Saken gjaldt en tysk oversettelse av fortsettelsesverket med navn *Lara's Child*. Tema, struktur, karakterer og omgivelser fra originalverket var kopiert i fortsettelsesverket. Ved å bruke alt bakgrunns materialet fra det opprinnelige verket mente domstolen at en leser av verket ville anta at det var et *ekte* fortsettelsesverk, det vil si en fortsettelse på originalverket med klarering fra opphavsmannen.⁵⁹ Domstolen kom etter en sammensatt vurdering til at fortsettelsesverket ikke var et selvstendig verk, men en uklart bearbeidelse av Pasternaks roman som utgjorde en krenkelse.⁶⁰

Fortsettelsesverk bør lovlig kunne skapes så lenge de vernede elementene, eksempelvis formen, syntaksen og strukturen på fortellingen i originalverket, ikke inngår i fortsettelsesverket på en gjenkjennelig måte.⁶¹ Jo flere referansepunkter man kan trekke til originalverket, desto mer betenkelig blir det å akseptere fortsettelsesverket som et nytt selvstendig verk. Hensikten og formålet bak verket vil, som for parodier, spille inn i vurderingen. Krittikk / satire vil normalt bli godtatt, mens kommersiell nytte av originalverket på bekostning av opphavsmannen vil være en indikator på at det skjer en ulovlig utnyttelse.

⁵⁹ Koksvedgaard 2005 s. 151

⁶⁰ Rognstad 2009 s. 147

⁶¹ Rosenmeier 2001 s. 152

5.3.4 Bruk av samme handlingsforløp (plot)

For skjønnlitterære verk, eksempelvis en kriminalroman, er det allment akseptert at handlingsforløpet (plotet) kan få opphavsrettslig vern.⁶² En kopiering av mer detaljerte hendelsesforløp kan imidlertid være en krenkelse selv om det nye verket bruker andre ord, eller er en frembringelse som ikke bruker ord i det hele tatt.

I en gammel britisk dom kom domstolen til at Oscar Wildes novelle *Nattergalen og rosen* ble plagiert ved oppføringen som Van Damm-balletten gjorde. Domstolen kom til at balletten samlet sett kopierte handlingsgangen i fortellingen, og gikk slik sett ut over kun en gjenbruk av ideen bak verket. Det var ikke de banale ideene eller tankene om en torn i nattergalens bryst, eller blodet som farget blomsten som ble ansett for originale. Det var tanke-mønsteret som samlet sett utgjorde handlingsforløpet som var det originale, og følgelig det som utgjorde de vernede elementene i verket.⁶³

5.4 Opphavsrettslig vern for verksdeler

5.4.1 Innledning

Ved bruk av andres tekster vil det nær sagt aldri være tilfellet at hele det vernede åndsverket er brukt. Normalt vil det være deler av verket som er lånt, og spørsmålet om krenkelse vil være knyttet til hvorvidt disse delene av verket oppnår opphavsrettslig vern.

Det fremgår ikke uttrykkelig av lovteksten i § 2 eller forarbeidene til loven at opphavsman-
nen har vern mot eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av *hele eller deler* av hans
åndsverk. Åndsverkloven § 2 sier at "...opphavsretten gir...enerett til å råde over åndsver-
ket", og i dette er det i teorien innfortolket en råderett over *enhver del* av verket.⁶⁴ Spør-
smålet har ikke vært oppe i norsk høyesterett, men den svenske Högsta Domstolen har lagt

---

⁶² Vyrje 1987 s. 139, Rosenmeier 2001 s. 149-150, Kjøttvedgaard 2005 s. 150-152, KBU 2006 s. 61

⁶³ Rognstad 2009 s. 140-141

⁶⁴ Rosenmeier 2001 s. 75-76, KBU 2006 s. 67

til grunn at utdrag fra et verk utgjør eksemplar av verket, forutsatt at utdraget i seg selv har verkshøyde nok til å oppfylle kravet til åndsverk.⁶⁵ Dommen sier imidlertid ikke noe generelt om hvor mye som må være lånt fra et verk før en krenkelse foreligger. I en rettstvist fra 2009 kom EU- domstolen til at gjengivelsen av et utdrag bestående av 11 ord var en opphavsrettskrenkelse, forutsatt at utdraget i seg selv hadde verkshøyde.⁶⁶ Omvendt vil dette si at man kan gjengi et utdrag fra et verk uten å måtte innhente samtykke, dersom utdraget i seg selv *ikke* har verkshøyde.⁶⁷ Den nevnte rettspraksis må legges til grunn også i norsk rett.⁶⁸

Det kan i medhold av ovennevnte rettskilder konstateres krenkelse av opphavsretten selv om bare deler av eksempelvis en roman er plagiert, så lenge de avsnitt man har tatt av verket *i seg selv* har verkshøyde i form av selvstendig skapende åndsinnsett. Det er ikke tilstrekkelig at åndsverket det lånes fra i seg selv er vernet, også utdragene som er lånt må inneha vernede elementer for at krenkelse kan konstateres.

5.4.2 Bruken av konkrete verksdeler

Hvor mye som kan lånes fra et verk må vurderes konkret, men resultatet i Infopaq- dommen avsagt i EU- domstolen indikerer at terskelen for utdragets omfang ikke er høy før krenkelse kan bli aktuelt. Det er antatt at å låne én eller to setninger fra en annens verk normalt vil godtas, fordi et så lite utdrag i seg selv sjelden vil inneha verkshøyde. I lys av den nevnte dommen kan det imidlertid ikke utelukkes at selv et så lite omfang kan utgjøre en eksemplarframstilling, og følgelig en krenkelse.

Hva som kreves av endringer i form av selvstendig skapende innsats i det konkrete tekstutdraget, sier åndsverkloven lite om. Dette må vurderes konkret, og vil avhenge av hvor ori-

---

⁶⁵ NJA 1995 s. 256 (Nummerbanken), NJA 2002 s. 178 (Drängarna)

⁶⁶ EUD C-5/08 (Infopaq)

⁶⁷ Schönning 2011 s. 110

⁶⁸ Rognstad 2009 s. 147-149

ginalt åndsverket og de lånte utdragene er. Jo mer originalitet, desto mer kreves det av endringer for at bruken ikke skal anses som en eksemplarframstilling. Her kan det oppstå vanskelige grensespørsmål. Vigdis Hjort sin bruk av Sebald sitt verk er et illustrerende eksempel på at en enkelt setning kan bli gjenstand for tvil om hvorvidt en krenkelse har funnet sted, jf. punkt 3.3. Hvis man ser på Sebald sin uttrykksform i det gjengitte utdraget, er denne etter min mening original og særegen. Dette taler for at Hjort sitt verk må være endret på en slik måte at de to utdragene ikke gir leseren samme estetiske opplevelse. Hvis utdragene etter en sammenligning gir leseren samme estetiske opplevelse, selv med de få endringene som er inntatt i Hjort sin tekst, vil det kunne konstateres eksemplarframstilling og følgelig krenkelse. Hvilken endringsadgang som gjelder for bruk av sitater i skjønnlitterære åndsverk, vil bli drøftet nedenfor under punkt 7.6.3.

6 Parodiregelen - bruk av andres tekster med parodi som formål

Det er alminnelig antatt at det er tillatt å gjøre narr av og parodiere et åndsverk.⁶⁹ En adgang til å harselere og parodiere kan ikke leses ut fra lovens ordlyd. Med støtte i forarbeidene til loven⁷⁰ og lang rettstradisjon,⁷¹ har det imidlertid utviklet seg en ulovfestet rett til å parodiere offentliggjorte åndsverk. Regelen har i tillegg rettskildemessig grunnlag i Opphavsrettsdirektivet artikkel 5 nummer 3 litra k. Bruk av en annens verk, herunder å sitere fra et verk med et parodierende / harselerende formål etter åndsverkloven § 22, er ikke i strid med opphavsmannens enerett og vil normalt være en lovlig bruk etter loven.

Retten til å parodiere et verk er et utslag av ytringsfriheten som står sterkt i norsk rett, og en slik rett ”bidrar til et fargerikt og levende demokrati.”⁷² De generelle hensynene bak sitatretten er overførbare, og retten til å harselere og parodiere er slik sett likestilt med retten til å kritisere og debattere.

I utgangspunktet vil en ren kopi av vernede elementer i et verk være i strid med opphavsmannens enerett etter loven. Åndsverkloven § 4 første ledd første punktum sier som nevnt at opphavsmannen ikke kan motsette seg at andre bruker hans verk på en slik måte at nye selvstendige verk oppstår. I svensk rett får parodiregelen forankring i loven ved at et verk som parodierer / harselerer et annet åndsverk er å anse som et nytt selvstendig verk. Dette er lagt til grunn av svensk høyesterett i dommen om Sveriges Flagga inntatt i NJA 1975 s. 679 og dommen om Alfons Åberg inntatt i NJA 2005 s. 905.⁷³ Koktvedgaard legger samme synspunkt til grunn for dansk rett.⁷⁴ Disse rettskildene taler for at det også i Norge kan være hensiktsmessig å anse parodier av eksisterende åndsverk som nye selvstendige verk etter

---

⁶⁹ Rognstad 2009 s. 252

⁷⁰ Innstilling til Lov om opphavsrett til litterære og kunstneriske verk 1950 s. 12

⁷¹ Knoph 1936 s. 565, Stray 1989 s. 78

⁷² Aakre 2002 s. 86

⁷³ Begge dommene omtales nedenfor

⁷⁴ Koktvedgaard 1996 s. 133

åndsverkloven § 4 første ledd.⁷⁵ Hvis en parodi forankres i § 4 første ledd som et nytt selvstendig verk, får parodiregelen et mer håndfast preg og det kan argumenteres for at regelens overensstemmelse med tretrinns testen blir bedre ivaretatt, se nærmere om dette i min drøftelse av parodiregelens forhold til sitatregelen under punkt 7.4. Hvordan den ulovfestede parodiregelen plasseres systematisk sett, er imidlertid ikke avgjørende for dens rekkevidde.

Det foreligger lite rettspraksis på området og parodiregelens innhold er derfor ikke lett å kartlegge. Det må foretas lignende avveininger som etter sitatregelen i § 22. Ytringsfriheten må holdes opp mot opphavsmannens økonomiske rettigheter. Det avgjørende blir en helhetsvurdering hvor flere momenter spiller inn. Blant annet vil publikums opplevelse av verket og den som parodierer sin hensikt, ha stor betydning i vurderingen av verkets selvstendighet.

Forarbeidene til åndsverkloven gir uttrykk for at opphavsmannens ideelle rettigheter i § 3 ikke er til hinder for parodier:

”Komiteen skal først bemerke at bestemmelsen, uansett hvilken utforming man gir den, ikke vil være til hinder for fremføring eller utgivelse av parodier, travestier eller karikaturer, idet slike ansees tillatelige etter fast tradisjon, og det er ikke meningen å endre dette.”⁷⁶

Rognstad mener at uttalelsene i forarbeidene neppe kan trekkes så langt at det aldri kan bli tale om brudd på § 3 annet ledd der åndsverket er parodierte eller travestert. Selv om en parodi eller travesti er å anse som et nytt selvstendig verk, bør opphavsmannen være beskyttet mot endringer som forringer originalverket, og som krenker respektretten etter § 3 annet

---

⁷⁵ Aakre 2002 s. 87

⁷⁶ Innst. O. XI (1960-61) s. 15-16

ledd. Jo større den komiske effekten er i domstolens øyne, desto mindre blir risikoen for at originalverket er krenket.⁷⁷

Et eksempel hvor den komiske effekten etter min mening er større enn en eventuell krenkende bruk av originalverket, er parodien *Til gyllenlakk* min skrevet av Lars Knutne utgitt i 1948. Parodien bygger på Henrik Wergeland sitt dikt *Til min Gyldenlak* utgitt i 1845. Parodien har så vidt meg bekjent ikke vært gjenstand for rettstvist.

Første strofe i Wergeland sitt dikt lyder:

”Gyldenlak, før Du din Glands har tabt,
da er jeg Det hvoraf Alt er skabt;
ja før Du mister din Krones Guld,
/ da er jeg Muld.”⁷⁸

Parodien til Knutne fikk en litt annen form:

”Å, gyllenlakk, før glansen din er skrappt av,
da er jeg det som alle ting er skapt av.
Ja, før du får deg din siste trøkk,
da er jeg møkk.”⁷⁹

Nordell har som eksempler på krenkende bruk nevnt en kritikerrost og storslått roman som klippes ned til en underholdningsnovelle, eller gis ut i forkortede trekk på en måte som forvrenger originalverket. Et annet eksempel han nevner er en dramaturgi som tillegges en lykkelig slutt i stedet for en tragisk.⁸⁰

---

⁷⁷ Nordell 2007 s. 319

⁷⁸ Wergeland 1945 s. 246

⁷⁹ Eidem 1949 s. 89-90

⁸⁰ Nordell 2007 s. 318

Fra rettspraksis er den svenske dommen om Alfons Åberg⁸¹ illustrerende. Replikker fra forfatteren Gunilla Bergströms barnebøker om Albert Åberg ble i et radioprogram ”kryssklippet” med replikker fra den danske filmen *Pusher*, på en slik måte at det ga inntrykk av at barnebokfiguren drev med narkotikasalg og annen kriminalitet. Domstolen kom til at parodien var et selvstendig verk, men utelukket ikke at det kunne være krenkende for opphavsmannens anseelse selv om dette ikke var tilfellet i denne saken.⁸²

Et eksempel hvor grensen for krenkende bruk var overskredet, er dommen om Sveriges Flagga fra Högsta Domstolen 12. desember 1975.⁸³ Saken gjaldt en innspilling av en grammofonplate med gjengivelse av diktet *Sveriges flagga* skrevet av Karl-Gustaf Os-siannillson. Diktet var bearbeidet til å gi et politisk budskap om USAs engasjement i Vietnam. Spørsmålet var om dette var å anse som en parodi / travesti og dermed falt utenfor opphavsretten. Verket var etter domstolens oppfatning ikke et selvstendig verk i form av en parodi, fordi hovedformålet med bruken var et politisk budskap. Bruken var krenkende, og opphavsmannens ideelle rettigheter var overtrådt. En retningslinje i selvstendighetsvurderingen som muligens kan leses ut av dommen er at en parodi må rette seg mot selve verket som gjengis, slik at man ikke kan benytte verket for å sette fokus på spørsmål uten tilknytning til verket.⁸⁴

Et ytterligere moment i vurderingen fremhevet i teorien er *konkurransesynspunktet*. Spørsmålet blir om bruken av originalverket skjer på en slik måte at det bidrar til at parodien selger på bekostning av originalverket. Selv om en parodi faller utenfor opphavsretten, skal man ikke kunne snylte på opphavsmannens økonomiske rettigheter. Hva som utgjør utilbørlig konkurranse må vurderes konkret. Knoph har uttalt:

---

⁸¹ NJA 2005 s. 905 (Alfons Åberg)

⁸² Rognstad 2009 s. 145

⁸³ NJA 1975 s. 679 (Sveriges Flagga)

⁸⁴ Aakre 2002 s. 89

”...parodier og karikaturer faller utenfor ophavsretten, skjønt det kan være uomtvistelig at de gjengir det originale åndsverk i dets vesentlige drag. Her er det nemlig ikke hensikten å drive utilbørlig konkurranse med ophavsmannen, ved å tilegne sig hans åndsverdier og slå mynt på dem. Snarere tvert imot.”⁸⁵

Det avgjørende i vurderingen er hvilken *individuell skapende egeninnsats* den som parodierer har gitt sitt verk. Jo større egeninnsats som er tilført parodien, desto mer fortjener han inntektene.⁸⁶ Parodier og travestier vil naturlig nok bygge på flere av elementene i originalverket og kan isolert sett tale for at det ikke er skapt et nytt selvstendig verk. For at utnyttelsen av et annet verk skal anses som et nytt selvstendige verk etter § 4 første ledd, og ikke en bearbeidelse etter § 4 annet ledd, kreves en betydelig egeninnsats fra den som parodierer.⁸⁷ På en side kan det argumenteres for at det er endringene og forvrengingene som utgjør den selvstendige egeninnsats og som skaper det komiske bak parodien, og ikke gjenkjennelsen av originalverket i seg selv. På en annen side kan det hevdes at det morsomme med en parodi nettopp er at man gjenkjenner originalverket, og slik sett blir mer nærliggende å betrakte det som en bearbeidelse. Det kan vanskelig oppstilles noen generell regel, og det hele må vurderes konkret i det aktuelle tilfellet. Hensynet til ytringsfrihet vil stå sterkt i vurderingen.⁸⁸

Det kan spørres om parodiens *kvalitet* har noe å si for dens lovlighet. De foreliggende rettskilder antyder ikke at et slikt kriterium inngår i selvstendighetsvurderingen. Det ville uansett blitt et vanskelig avgrensningskriterium, da det er svært individuelt hva som anses som en god og dårlig parodi kvalitativt sett. Det avgjørende vil uansett bli hvilken komisk effekt domstolen mener parodien innehar. Det kan videre spørres om det er et krav at publikum *skjønner at det er en parodi*. At det nye verket kalles for en parodi bør ikke være avgjøren-

---

⁸⁵ Knoph 1936 s. 565

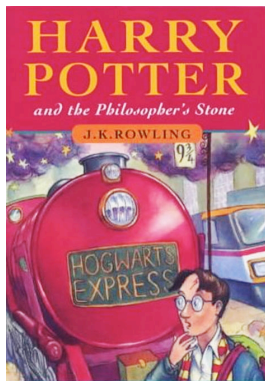
⁸⁶ Aakre 2002 s. 90

⁸⁷ Rognstad 2009 s. 145

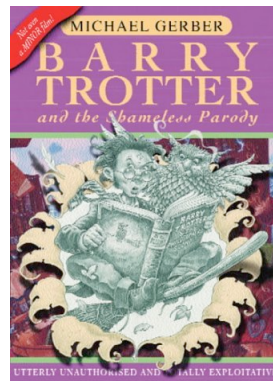
⁸⁸ Rognstad 2009 s. 145

de. Verkets selvstendighet bør ha større betydning enn navnet som parodi.⁸⁹ En som parodierer et åndsverk vil plante mange og umiskjennelige ledetråder i teksten, som gjør det nærmest umulig for leseren å ikke gjenkjenne originalverket det er hentet fra. Uten slike hint i teksten vil ikke verket bli anerkjent som en parodi.⁹⁰ Om det ikke er et krav om at publikum *må skjønne* at verket er en parodi, vil det være en forutsetning for vern som nytt selvstendig verk etter loven at det anerkjennes som en parodi, med mindre sitatregelen får anvendelse.⁹¹

Den store populariteten rundt J.K. Rowling og hennes bøker om Harry Potter, har ført til mange parodier de siste årene. Elementene i originalverket har blitt så sterke kjennemerker at det er umulig å ikke dra kjensel på parodiene.

Figur 5: Harry Potter (Rowling)

Figur 6: Barry Trotter (Gerber)⁹²

---

⁸⁹ Nordell 2007 s. 318

⁹⁰ Posner 2007 s. 18

⁹¹ Se kapittel 7

⁹² Så vidt meg bekjent har ikke denne parodien skapt noen rettstvist

7 Sitatregelen i åndsverkloven § 22 og dens utstrekning

7.1 Innledning

Sitatregelen i åndsverkloven § 22 er plassert i lovens kapittel 2. Lånereglene i kapittel 2 kan medføre at opphavsmannens enerett etter § 2 innskrenkes, ved at hele eller deler av opphavsmannens åndsverk lånes av andre. Åndsverkloven § 22 er en fribruksregel, det vil si at den gir rett til å låne et offentliggjort åndsverk, uten å innhente samtykke fra opphavsmannen eller betale vederlag for bruken. Sitatregelen innskrenker således opphavsmannens enerett til reproduksjon av sitt åndsverk, forutsatt at den som låner fra verket holder seg innenfor lovens rammer.

Noen grunnleggende betingelser må være på plass for at sitatretten skal bli aktuell. Som nevnt i kapittel 5 er det en forutsetning at det skapte utgjør et vernet åndsverk i lovens forstand. En skjønnlitterær tekst av et visst omfang vil normalt ha tilstrekkelig verkshøyde, og følgelig vern etter loven.⁹³ Er verket ikke vernet etter loven er det fritt, det vil si åpent for fri utnyttelse av andre.⁹⁴ Videre er det et krav at utdraget man siterer fra et annet verk i seg selv oppfyller verkshøydekravet, det vil si at utdraget som siteres må bestå av vernede elementer for at åndsverkloven § 22 skal få anvendelse.⁹⁵ Behovet for sitatregelen oppstår når noen har skrevet en tekst som utgjør en eksemplarframstilling av en annens åndsverk, og som ikke er et nytt selvstendig verk eller en parodi.

7.2 Sitatrettens begrunnelse

Den alminnelige sitatregelen i åndsverkloven § 22 er en sentral låneregel i opphavsretten. Sitatretten er en begrensning i opphavsmannens enerett, som i alminnelighet er ansett som

---

⁹³ KBU 2006 s. 54

⁹⁴ Det samme gjelder åndsverk hvor vernetiden har utløpt

⁹⁵ Øvrige regelsett enn åndsverkloven kan være aktuelle, men disse faller utenfor denne fremstillingen

viktigere enn opphavsmannens ulempe ved en slik ordning, se punkt 3.2 hvor hensynene er nærmere omtalt. Åndsverkloven definerer ikke hva som menes med *sitat*. Det må tas utgangspunkt i den alminnelige språklige forståelsen av begrepet. Den vanlige oppfatningen av et sitat er korte, uendrede utdrag hentet fra en annen tekst.⁹⁶ Som nevnt i punkt 1.2 vil den rettslige forståelsen av begrepet være videre.

Den alminnelige oppfatningen i juridisk teori er at sitatene skal være korte og gjerne ha et bakenforliggende formål i samfunnsdebatt eller kritikk, for å samsvare med lovgivers mening.⁹⁷ Publisitetshensynet tilsier at allmennheten har interesse av å orientere seg om og utveksle meninger om det som bringes frem i offentligheten.⁹⁸ Sitatregelen er i realiteten et utslag av den sterke ytringsfriheten som preger norsk rett. Hensynet til ytringsfriheten vil derfor ha betydning ved tolkningen av § 22.

Olav Lid har uttrykt at formålet med sitatretten er ”å fremja ei sakleg orientering om emne av kulturell, religiøs, politisk eller liknande ålmenn interesse”.⁹⁹ Eidsivating lagmannsrett har senere sluttet seg til denne begrunnelsen.¹⁰⁰ Åndsverkloven § 22 eller Opphavsrettsdirektivet gir imidlertid ingen indikasjon på at det som siteres *må* være av allmenn interesse eller saklig. Det er for eksempel ingenting i veien for å sitere usaklige uttalelser fra en ekstremistisk gruppe, så lenge det skjer på en lojal måte.¹⁰¹

Sitatretten har stor prinsipiell og praktisk betydning, og det fremgår av forarbeidene at det er en *selvsagt* innskrenkning i opphavsmannens enerett. Behovet for å kunne sitere innen rimelighetens grenser er særlig sterk ved bruk av litterære tekster. Under punkt 7.5 følgende vil jeg vurdere nærmere om behovet er like sterkt på det *skjønnlitterære* området.

---

⁹⁶ Aakre 2002 s. 28

⁹⁷ Knoph 1936 s. 125-126, Stray 1989 s. 118, Rognstad 2009 s. 242

⁹⁸ Aakre 2002 s. 38-39

⁹⁹ Lid 1958 s. 465.

¹⁰⁰ NIR 1995 s. 687

¹⁰¹ Rognstad 2009 s. 241

7.3 Lovens ordlyd – de alminnelige vilkår

7.3.1 Innledning

Den alminnelige retten til å sitere fra offentliggjorte åndsverk reguleres i åndsverkloven § 22. Bestemmelsen har følgende ordlyd:

”Det er tillatt å sitere fra et offentliggjort verk i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger.”

Ordlyden er identisk med forgjengeren i Lov om åndsverker av 6. juni 1930 nr. 17 § 13, som nå er opphevet. Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. av 12. mai 1961 nr. 2 er den gjeldende i dag, og lovendringen i 1995 medførte ingen endringer i sitatregelen. En rett til å sitere er også forankret i Opphavsdirektivet artikkel 5 nummer 3 og Bernkonvensjonen artikkel 10, jf. punkt 2.3.

Ordlyden i § 22 skiller ikke mellom ulike åndsverk så lenge de er offentliggjort. Retten til å sitere gjelder videre uavhengig av om opphavsmannen er positiv til en slik bruk. Opphavsmannen til åndsverket har slik sett ingen mulighet til å beskytte seg mot sitatbruk, da dette ville stride mot ytringsfriheten som er et av hovedhensynene bak sitatretten. Dette er prinsipielt viktig, og ble uttrykkelig uttalt av Høyesterett i dommen inntatt i Rt. 2010 s. 366 (Mauseth).¹⁰²

Hvorvidt et sitat er innenfor rammene som åndsverkloven § 22 setter, beror på en konkret helhetsvurdering med utgangspunkt i bestemmelsens alminnelige vilkår.¹⁰³

---

¹⁰² Rt. 2010 s. 366 (avsnitt 44) (Mauseth)

¹⁰³ Aakre 2002 s. 77

7.3.2 Å sitere fra et verk

Åndsverkloven § 22 sier at det er tillatt ”å sitere fra et verk”. Hva som innholdsmessig ligger i uttrykket gir ikke ordlyden noen nærmere indikasjon på. Vilkåret må ses i sammenheng med § 11 annet ledd første punktum, som legger bånd på hvordan gjengivelse i form av sitat kan skje. Se nærmere om sistnevnte bestemmelse under punkt 7.6.

Den naturlige språklige forståelsen av uttrykket ”å sitere fra” er sitatbruk i form av et avsnitt eller utdrag fra en *litterær tekst*. Det er imidlertid lagt til grunn i teori og praksis på området at § 22 gir en rett til å sitere fra *alle typer åndsverk*.¹⁰⁴ Selv om det i dag ikke er tvilsomt at sitatregelen gjelder for alle verkstyper, var det sitat fra litterære verk lovgiverne i første rekke tenkte på når loven ble utformet. De svenske forarbeidene uttaler:

”Den foreslagna bestämmelsen är tillämplig beträffande alla slags verk. I fråga om litterära verk har citaträtten sin hovudsakliga betydelse, när det gäller verk som arbeta med ordet som medel, och den föregående framställningen har närmast hänfört sig till citat ur sådana verk.”¹⁰⁵

Det er vist til disse uttalelsene i de norske forarbeidene og departementet legger forståelsen til grunn også for den norske åndsverkloven § 22.

Når åndsverkloven § 22 sier at det er tillatt å sitere ”fra” et verk, taler ordlyden isolert sett for at det bare er utsnitt eller deler av et åndsverk det er tillatt å gjengi, altså ikke *hele* verket. Forarbeidene til loven og juridisk teori antyder at et sitat kan utgjøre større deler eller verket i sin helhet, forutsatt at de øvrige vilkårene for å sitere er oppfylt. En total gjengivelse av et åndsverk kan derfor ikke utelukkes.¹⁰⁶ For at sitatet skal være lovlig må det imidlertid være en balanse mellom omfanget av utdraget og meningsinnholdet det innehar. Sita-

---

¹⁰⁴ Kjøttvedgaard 1996 s. 153, Rognstad 2009 s. 243, Schønning 2011 s. 334

¹⁰⁵ SOU 1956: 25 s. 200

¹⁰⁶ Knoph 1936 s. 125, Innst. 1925 s. 57, Ot.prp.nr. 26 (1959-60) s. 37

tet kan ikke være så lite at meningsinnholdet går tapt, og det kan ikke være så stort at det blir en ulovlig snylting av en annens verk. Formålet bak siteringen vil være retningsgivende for hvor balansepunktet ligger.¹⁰⁷ Knoph har uttalt:

”Blir citatene særlig mange og særlig omfangsrike, er det nemlig fare for at det er dem som er hovedsaken, og at den ramme de puttes inn i nærmest er et fikenblad som skal skjule opphavsrettskrenkelsens nakenhet.”¹⁰⁸

Får siteringen slik form som Knoph her omtaler, vil siteringen ikke være lojal. Se nærmere om lojalitetskravet under punkt 7.6.

7.3.3 Offentliggjort verk

Åndsverkloven § 22 tillater sitering fra et ”offentliggjort verk”. I åndsverkloven § 8 første ledd gis det en legaldefinisjon på hva som menes med et offentliggjort verk i lovens forstand. Bestemmelsens første punktum sier at ”Et åndsverk er offentliggjort når det med samtykke av opphavsmannen er gjort tilgjengelig for allmennheten.” Det er hensynet til opphavsmannens interesser som er bakgrunnen for vilkåret. Allmennheten skal ikke ha noen rett til å råde over et verk som opphavsmannen selv ikke har villet bringe ut i offentligheten. Eksempelvis kan man ikke sitere fra et utkast til en roman som ikke er offentliggjort og som utgjør et vernet åndsverk, uten opphavsmannens samtykke. Det samme gjelder eksempelvis en prøveinnspilling av et musikkverk som kun er ment som et førsteutkast.

7.3.4 I den utstrekning formålet betinger

Åndsverkloven § 22 sier at det er tillatt å sitere hvis det skjer ”i den utstrekning formålet betinger”. Det må foretas en vurdering der formålet med sitatbruken holdes opp mot hensynene bak sitatretten.

---

¹⁰⁷ Lassen 1998 s. 22, KBU 2006 s. 86

¹⁰⁸ Knoph 1936 s. 125

I tillegg til å sikre meningsutveksling og alminnelig diskusjonsfrihet¹⁰⁹ har Høyesterett uttalt at "... sitater brukes også for å illustrere, utdype eller berike fremstillingen i et nytt verk."¹¹⁰ Hva Høyesterett her mener med *brukes* er ikke helt klart. Etter min mening kan uttalelsen tale for at det i konkrete tilfeller kan være tillatt å sitere for å illustrere, utdype eller berike et verk, selv om det ligger utenfor hovedformålet bak regelen. Slik jeg leser Rognstad gir også han uttrykk for at det er riktig å forstå Høyesterett slik.¹¹¹ Dette vil ha stor betydning for sitatrettens anvendelse på det skjønnlitterære området, i og med at hovedformålet bak sitatregelen sjelden er aktuelt for skjønnlitterære tekster. Jeg vil drøfte betydningen av dette i punkt 7.6.5.

Det kan diskuteres om Høyesterett sin forståelse av regelens anvendelsesområde kan sies å være i samsvar med tretrinns testen, jf. punkt 2.3. Vil et unntak om at sitater kan brukes for å illustrere, utdype eller berike et annet åndsverk bare gjelde i spesielle og avgrensede tilfeller? Og skal ikke loven gi anvisning på de situasjonene hvor innskrenkning av eneretten kan finne sted? På en side kan det hevdes at Høyesteretts forståelse er såpass vid at den står i fare for å kunne påberopes ved nesten all bruk av sitater, uavhengig av formålet bak siteringen. Hvis dette blir følgen så vil utvidelsen kunne skade den normale utnyttelsen av originalverket og tilsidesette opphavsmannens legitime interesser på en urimelig måte. På en annen side har Høyesterett neppe ment at uttalelsen skal strekkes så langt, og vil kunne unngå at uttalelsen tolkes så vidt siden tolkningsinnholdet i § 22 til enhver tid avgjøres av domstolene. Uttalelsen til Høyesterett skaper tolkningstvil rundt hva som utgjør et lovlig sitat og ikke. Av denne grunn må det oppstilles andre avgrensningskriterier for å avgjøre rettmessigheten av siteringen enn kun formålet bak. Se nærmere om kriteriene på det skjønnlitterære området under punkt 7.6.

---

¹⁰⁹ Knoph 1936 s. 125, Stray 1989 s. 118, Rognstad 2009 s. 242

¹¹⁰ Rt. 2010 s. 366 (avsnitt 38) (Mauseth)

¹¹¹ Rognstad b 2010 s. 10

Det er i teorien gitt uttrykk for at det er hensiktsmessig å se vilkåret om ”god skikk” og vilkåret ”i den utstrekning formålet betinger” i sammenheng som et krav om at sitatet må være lojalt.¹¹² Et sitat som går ut over sitatrettens formål vil normalt ikke være i samsvar med god skikk og således ikke utgjøre en lojal bruk av sitatet.

7.3.5 I samsvar med god skikk

En lovlig sitering etter åndsverkloven § 22 må være ”i samsvar med god skikk”. Dette er det sentrale vilkåret i bestemmelsen for å avgjøre hvorvidt et sitat er lovlig. God skikk-kravet er også sentralt i vurderingen av opphavsmannens krav på navngivelse i § 3 første ledd og kildeangivelse i § 11 annet ledd annet punktum. Forståelsen av uttrykket er likt i de nevnte bestemmelser.

Selve uttrykket ”god skikk” gir ikke særlig veiledning isolert sett. De svenske forarbeidene, som også er dekkende for norsk rett, kan gi en viss veiledning i forståelsen av uttrykket. Det sies her at kravet til god skikk har et dobbelt innhold. Dels har det til formål å sanksjonere en allerede eksisterende sedvane, og dels å fremme en god sedvane dersom en slik ikke er etablert på området.¹¹³ Foruten dette sier forarbeidene og øvrige rettskilder lite om standardens innhold.

Åndsverkloven § 22 er en rettslig standard, det vil si at dommeren er henvist til en målestokk som han skal bruke ved pådømmelsen av tvisten.¹¹⁴ Domstolene er gitt kompetanse til å utpensle nærmere hva som ligger i kravet til god skikk. Begrepet ”god skikk” sier ikke i seg selv noe om dets innhold, så det er normer som ligger utenfor begrepet som avgjør hvordan begrepet skal tolkes og anvendes. Dette kan for eksempel være normer av samfunnsmessig eller forretningsmessig art, alt avhengig av hvilken ”skikk” sitatbruken skal

---

¹¹² Aakre 2002 s. 59, Rognstad 2009 s. 247, Schönning 2011 s. 335

¹¹³ SOU 1956:25 s. 116, KBU 2006 s. 83-84

¹¹⁴ Knoph 1948 s. 2

prøves opp mot. Det særegne for rettslige standarder er at innholdet i standarden forandrer seg i takt med samfunnsutviklingen. Forarbeidene til loven sier det slik:

”Den alminnelige sitatregelen slik den er formulert i gjeldende § 13 første ledd og gjentatt i forslagets § 22, er en rettslig standard. Slike rettslige standarder må nødvendigvis være generelt formulert, og vil kunne medføre avgrensingsproblemer. Den nærmere fastleggelse av hva som er lovlig sitat bør være opp til domstolene. Rettsutviklingen bør kunne løpe uforstyrret i en lengre årrekke, slik at det gjennom praksis på en smidig måte vil kunne tas hensyn til den tekniske og samfunnsmessige utvikling.”¹¹⁵

Hva som er avgjørende i en godhetsvurdering har Birger Stuevold Lassen uttrykt slik: ”Det som skikkelige, innsiktsfulle og ansvarsfulle folk anser som redelig og all right bruk av andres åndsverk, må anses som en bruk i samsvar med god skikk.”¹¹⁶ Haakon Aakre er ikke enig i at kravet bør formuleres slik, og legger i stedet avgjørende vekt på om den utøvde skikken ivaretar begge parter interesser.¹¹⁷ Rognstad har gitt uttrykk for at det kan være tale om god skikk selv om den ene partens interesser blir fortrenget, fordi den andre partens interesse er mye mer tungtveiende.¹¹⁸ Selv om det er ulike meninger om hvordan standarden er å forstå, vil ikke den konkrete vurderingen bli så ulik. Det er enighet om at det må foretas en helhetsvurdering hvor det ligger innbakt en rimelig avveining av partenes interesser. Flere momenter vil ha betydning i vurderingen av om siteringen i det skjønnlitterære verket er i samsvar med god skikk.¹¹⁹

---

¹¹⁵ Ot.prp.nr. 15 (1994-95) s. 127

¹¹⁶ Lassen 1998 s. 18

¹¹⁷ Aakre 2002 s. 57

¹¹⁸ KBU 2006 s. 84-85, Rognstad 2009 s. 244

¹¹⁹ Disse momentene drøftes under punkt 7.6

7.4 Parodiregelen og dens forhold til sitatregelen i åndsverkloven § 22

Parodiregelens forhold til sitatregelen i åndsverkloven § 22 er at de begge utgjør innskrenkninger i opphavsmannens enerett. Foruten dette er de to reglene preget av flere ulikheter, men vil til en viss grad utfylle hverandre.

Som nevnt i kapittel 6 er det godtatt at verk, herunder skjønnlitterære tekster, bruker et annet åndsverk til et parodisk formål. Dersom bruken holder seg innenfor parodiregelen vil det nye verket kunne bli ansett som et nytt selvstendig verk som ikke er avhengig av samtykke fra opphavsmannen. Hvis det skjønnlitterære verket bruker det lånte til et formål som ikke er forenlig med parodiregelen kan det bli en vurdering av om bruken utgjør et lovlig sitat etter sitatregelen i § 22.

Etter § 22 er *utgangspunktet* at det bare kan siteres deler fra et offentliggjort verk. Et slikt utgangspunkt gjelder ikke for parodiregelen. Det kan like gjerne parodieres fra deler av et verk som fra hele verket. Øvrige ulikheter er at § 22 går lenger enn kun til sitering med parodi som formål, og parodiregelen har ingen begrensning i forhold til omfang slik som sitatregelen. En vag grense går der formålet med siteringen er å parodierte, men som etter hvert beveger seg bort fra parodi og over til kritikk.¹²⁰ Da er man ikke lenger i den ulovfestede parodiregelen, men over i sitatretten og vilkårene i § 22 setter grensene. På samme måte vil en parodi som i sitt omfang blir så omfattende at den overskrider vilkårene i § 22, gå over til en vurdering av om bruken er tillatt etter parodiregelen. Det er kun når bruken av verket med parodisk formål ikke kan hjemles i parodiregelen at sitatregelen i § 22 kommer inn, og reglene utfyller slik sett hverandre.¹²¹

For at sitatbruken skal være lovlig i medhold av § 22 må ikke opphavsmannens ideelle rettigheter krenkes. Dersom et sitat faller inn under parodiregelen, vil derimot de ideelle ret-

---

¹²⁰ Aakre 2002 s. 91

¹²¹ Aakre 2002 s. 91

tighetene måtte vike for parodien.¹²² De samme hensynene som gir parodiregelen forrang fremfor opphavsmannens ideelle rettigheter gjør seg tilsvarende gjeldende ved parodiliggende bruk etter sitatregelen i § 22. En kan derfor sette spørsmålstegn ved om det er riktig at en rett til å parodierte skal gå foran opphavsmannens ideelle rettigheter etter § 3, når den generelle sitatretten etter § 22 må respektere de ideelle rettighetene til opphavsmannen. Jeg er enig med Rognstad i at forarbeidene neppe kan strekkes så langt at det aldri kan bli tale om en krenkende og respektløs bruk etter åndsverkloven § 3 annet ledd, selv om formålet er parodi. Det kan videre diskuteres om en slik ytterligere innskrenkning av opphavsmannens enerett kan sies å være i samsvar med tretrinns testen, jf. punkt 2.3. Begrensningen av opphavsmannens enerett som parodiregelen medfører, vil etter min mening ikke lenger være begrenset til *visse spesielle tilfeller* dersom det aldri settes en grense for krenkende / respektløs bruk. Videre vil en respektløs bruk av verket sette opphavsmannens legitime interesser til side ved at verket ikke lenger blir offer for en uskyldig parodiering, men en bruk som for opphavsmannen kan bli oppfattet som en ærekrenkelse. Etter min mening vil det stride mot tretrinns testen som Norge er forpliktet til å oppfylle dersom parodiregelen strekkes så langt. Det vil ikke samsvare med Norges forpliktelser etter folkeretten dersom sitatregelen så lett kan omgås, fordi den ulovfestede parodiregelen ikke har tilstrekkelige grenser. I tillegg taler rettferdighetshensyn for at opphavsmannen bør ha noe vern i behold mot særlig krenkende endringer, selv om formålet er parodi.

Som sitatregelen i § 22 vil også innholdet av parodiregelen endre seg i tråd med utviklingen i samfunnet. I dag vil nok grensene for hva som utgjør en akseptabel parodi være mye videre enn hva som var tilfellet for noen tiår siden. Utviklingen i samfunnet har ført til at opphavsmannen må tåle mer parodi, travesti og kritikk enn tidligere. Dette er en følge av at ytringsfriheten har blitt videre, og det har vokst frem en større toleranse for kritiske og parodiske ytringer.¹²³ Utviklingen til et videre parodibegrep har ført til at opphavsmannens

---

¹²² Aakre 2002 s. 86

¹²³ Aakre 2002 s. 90

ideelle rettigheter har blitt tilsvarende innskrenket, og vil antagelig bli ytterligere innskrenket i årene som kommer.

7.5 Like krav ved sitatbruk i skjønnlitterære som i faglitterære tekster?

Innen de ulike litterære sjangre kan det foreligge nedskrevne normer for hvordan bruken av sitat skal skje. De *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, etablert av *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (NESH)* kan nevnes som eksempel. Disse retningslinjene dreier seg først og fremst om forskning, men omhandler også normer for bruk av andres forskningsarbeid i egne verk.¹²⁴ Retningslinjene benyttes som et utgangspunkt for drøftelsen av fagetiske normer for allmenne historiske verk i Kildebrukutredningen, og tillegges betydning ved fastleggingen av innholdet i lovens krav hva gjelder sitering på det faglitterære området. Lignende retningslinjer foreligger ikke på det skjønnlitterære området. Siden det ikke foreligger nedskrevne retningslinjer for bruk av sitater i skjønnlitterære tekster, og det er sparsomt med rettskilder på området, vil de etiske retningslinjene på faglitteraturens område nevnt ovenfor dels fungere som et sammenligningsgrunnlag.

For faglitterære tekster vil det være et stort spillerom for bruk av sitater. Det er svært vanlig at eksempelvis faktaopplysninger må underbygges med sitatbruk og henvisninger til tidligere verk på området. I og med at formålet bak historiske fremstillinger og faglitteratur er å gi kunnskap / bygge på sannhet, er det mer betryggende for den som leser dersom utdraget fra et annet verk klart gjengis med kildehenvisning. På denne måten kan sitatene enkelt og raskt etterprøves. Dette medfører et større rom for å sitere samme forfatter flere ganger, og at sitatene har en viss lengde.¹²⁵ Spørsmålet blir om de samme krav til sitering kan kreves i skjønnlitteraturen, og hvis så er tilfelle, hvor praktisk det blir med en sitatrett på det skjønnlitterære området.

---

¹²⁴ KBU 2006 s. 36

¹²⁵ KBU 2006 s. 87

Formålet med skjønnlitterære tekster (fiksjonslitteratur) vil variere ut fra om det er en episk, lyrisk eller dramatisk tekst. Et felles hovedformål er imidlertid at tekstene skal gi oss underholdning og gode leseopplevelser. Eksempelvis en kriminalroman kan gi oss en opplevelse ved at vi lever oss inn i personer og handlinger, samtidig som det ikke er tvil om at personene og handlingene ikke eksisterer i det virkelige liv. En lyrisk tekst i form av et dikt kan gi leseren en opplevelse ved hvert ord brukt i diktet, på grunn av dets kraftige meningsinnhold som treffer leseren. For historiske fremstillinger eller faglitteratur er som nevnt hovedformålet å bringe kunnskap ut til folket, og består i hovedsak av sannhetsbetingede tekster.¹²⁶ Dette kan tale for at behovet for en rett til å sitere fra en annens tekst i eksempelvis en roman ikke er til stede på samme måte som ved faglitteratur. Skjønnlitterære tekster er preget av fiksjon og fantasi, ikke sannhet. Leseren vil ikke ha behov for å etterprøve kildene i en fiksjonsbasert tekst. Dette skulle tilsi at behovet for en sitatrett er mindre i skjønnlitterære enn i faglitterære tekster.

På en annen side er ordlyden i § 22 generell, og angir ingen spesielle krav eller innskrenkninger for skjønnlitterære verk. Hvis eksempelvis en forfatter som har skrevet en utmerket bok føler at en bestemt stemning lar seg best beskrive ved et avsnitt en annen forfatter har skrevet, taler hensynet til skapervilje og skaperlyst for at forfatteren bør ha adgang til å sitere. Disse momentene taler for at det finnes et behov for å sitere også i skjønnlitterære tekster.

Tolkningen av hva som utgjør ”god skikk” vil bygge på etablert praksis på det skjønnlitterære området i den grad en slik eksisterer. Som nevnt i kapittel 3 hevder Hjort at det er helt vanlig i den skjønnlitterære bransjen å benytte andres verk til inspirasjon når man skaper tekster. Det er imidlertid ikke alene avgjørende om det foreligger en skikk, da denne skikken også må være ”god”. Det må foretas en godhetsvurdering av den etablerte skikken. Skulle det ikke finnes noen praksis på området må man likevel ta stilling til hva som er god

---

¹²⁶ KBU 2006 s. 87

skikk ut fra et juridisk skjønn.¹²⁷ Selv om opphavsrettsjuristen og litteraten skiller lag hva gjelder fagmessig forståelse, vil selve godhetsvurderingen bli nokså lik. Redaktøren i forlaget må foreta en skjønnsmessig vurdering basert på tillit til forfatteren og erfaring. De må holde et våkent øye hvis lengden av sitatet kan vise seg å være problematisk, og påse at forfatteren har et legitimt formål som begrunner bruken av sitatene. Samtidig må de som ansvarlig utgiver påse at tredjemanns opphavsrettigheter ikke blir krenket ved utgivelsen. Under punkt 7.6 drøfter jeg momenter som vil inngå i vurderingen av god skikk på det skjønnlitterære området.

7.6 God skikk- standarden ved sitatbruk i skjønnlitteratur

7.6.1 Lojalitetskrav

Det som siteres skal være lojalt holdt opp mot verket det hentes fra og meningsinnholdet som verket gir uttrykk for. Det må foretas en konkret vurdering i det enkelte tilfellet, men noen minstekrav må være oppfylt for at sitatbruken skal anses som lojal, og følgelig være lovlig. Sitatregelen som rettslig standard medfører at den kan tolkes ulikt for henholdsvis sakprosa og skjønnlitteratur. Det som anses som en illojal sitering i et skjønnlitterært verk kan bli ansett som en lojal sitering i en historisk fremstilling eller faglitterært verk, og omvendt.

Det har kommet til uttrykk i juridisk litteratur at sitatbruk som kommer i økonomisk konkurranse med opphavsmannen vil være illojalt. Magnus Vyrje Stray har uttalt at "...lånereglene aldri må tolkes slik at de åpner adgang for utnyttelse av verket i økonomisk konkurranse med opphavsmannen..."¹²⁸ Dette samsvarer med kravet som oppstilles i tretrinns testen i Bernkonvensjonen, Opphavsrettsdirektivet og TRIPS- avtalen. Eksempelvis

---

¹²⁷ KBU 2006 s. 84

¹²⁸ Vyrje 1987 s. 232

vil ikke antologier og tilsvarende samleverk kunne utgis med hjemmel i sitatregelen, da disse vil stå i konkurranse med opphavsmannens originalverk på markedet.¹²⁹

Et annet moment i vurderingen er hvordan de offentliggjorte verkene står i forhold til hverandre i tid. Dersom det siteres fra en tekst til en annen tekst av samme sjanger, kan det argumenteres for at vurderingen bør være strengere jo nærmere i tid verkene er offentliggjort. Lånes det utdrag fra et skjønnlitterært verk utgitt på det samme markedet som det siterende verket, vil disse kunne konkurrere om publikums oppmerksomhet, og slik sett uthule originalopphavsmannens økonomiske rettigheter. Omvendt vil et verk utgitt på et marked flere tiår før det siterende verket utgis, ikke på samme måte stå i et uheldig konkurranseforhold. Markedet utvikler seg på en slik måte at bruk av sitater fra en roman utgitt i 1960 ikke står i samme konkurranse med opphavsmannen økonomiske rettigheter, som en bruk av et verk utgitt samme år eller året før. Jo mer avstand det er i tid, desto mer vil konkurransen om det samme publikum avta. Dette momentet kan til en viss grad tale for at Hjort sin sitatbruk i sitt verk utgitt i 2008 står i tilstrekkelig avstand til Sebald sitt verk som ble utgitt i 2001, og slik sett ikke medfører en illojal markeds konkurranse. På en annen side er det ikke tekster fra ulike tiår, og 7 års avstand mellom to romaner vil ikke gjøre de store utslagene i forandring av skrivestil, tema eller markedsetterspørsel.

Når den siterende har et ervervsmessig formål vil bruken av sitatet kunne stå i et konkurranseforhold med opphavsmannen som ikke er legitimt etter loven. Dersom Hjort benyttet Sebald sitt verk med det formål å benytte hans formuleringer og vernede elementer for selv å omsette flere eksemplarer av sin egen bok, vil dette kunne bli ansett som illojal opptreden og ulovlig sitatbruk etter loven.

---

¹²⁹ Ot.prp.nr. 26 (1959-60) s. 38

7.6.2 Sitatets omfang

Hvor stort omfang et sitat kan ha må vurderes konkret i det enkelte tilfellet. Ved sitatbruk fra andres tekster i skjønnlitteratur vil normalt sitatene være underordnet og få, sammenlignet med den egenproduserte teksten. Dersom det siterende verket er preget av flere sitater enn egenprodusert tekst vil dette indikere at siteringen ikke er i samsvar med god skikk.

Rettspraksis på området er beskjeden, men spørsmålet var oppe i Shere Hite- dommen.¹³⁰ Tvisten gjaldt en gjengivelse av 666 tekstlinjer, hvorav 374 var direkte sitering fra en annen bok. Retten kom til at grensene for sitatretten var overtrådt. I tillegg til sitatets omfang, var opphavsmannens ideelle rettigheter krenket da formålet med siteringen var å fremstille teksten i en pornografisk sammenheng, noe som var langt fra meningsinnholdet i den opprinnelige teksten. Det kan vanskelig oppstilles et makskrav til lengde på bakgrunn av dommen.¹³¹ En vurdering av om siteringen fremstår som lojal i det enkelte tilfellet vil til slutt være det avgjørende. Når sitatene utgjør over halve verket vil imidlertid dette indikere at man beveger seg utenfor det som er ansett som lojal sitering. I faglitterære verk kan man godta lengre sitater begrunnet i hensynene omtalt under punkt 7.5. De samme hensynene taler for en strengere vurdering hva gjelder sitatenes omfang for skjønnlitterære verk.

Så lenge de øvrige vilkårene i § 22 er oppfylt, vil normalt ikke en sitering som er i samsvar med god skikk true opphavsmannens økonomiske eller ideelle interesser til originalverket. Først når det er tale om å sitere større deler av et verk, eller verket i sin helhet, vil adgangen til å sitere kunne true opphavsmannens økonomiske interesser og således by på tvil. Når det er sagt viser Infopaq- dommen omtalt i kapittel 5 at utdrag som er små i omfang kan utgjøre en eksemplarframstilling, og således være ulovlig. Spørsmålet blir så om eksemplarframstillingen likevel er lovlig etter sitatregelen i § 22. Som et eksempel kan nevnes dikt over noen få linjer. Dersom man godtar at hele diktet gjengis som et lovlig sitat, vil i praksis opphavsmannens enerett til å råde over verket bli uten betydning. Det kan imidlertid

---

¹³⁰ NIR 1983 s. 138

¹³¹ Schovsbo 2011 s. 189

anføres at det er forskjell på å gjengi et dikt alene og det å sitere diktet i en større sammenheng. Omfanget av Hjort sin bruk av Sebald sin tekst er beskjedne, men likevel ikke på en slik måte at det av denne grunn er en krenkende bruk av sitatet fordi det er tatt ut av sammenheng.¹³² De nevnte hensyn taler for at Hjort sin bruk av den siterte setningen fra Sebald sitt verk jf. punkt 3.3, er akseptabel sett i forhold til sitatets lengde.

7.6.3 Endringsadgang

Åndsverkloven § 22 setter ikke bare grenser for de direkte sitatene. Et endret utdrag vil kunne være en illojal sitering i strid med god skikk etter loven, og det er slike sitater som er hyppigst brukt i skjønnlitterære åndsverk. Sjelden vil man finne et direkte sitat markert med sitattegn i en skjønnlitterær tekst. Sitatregelen i § 22 suppleres av § 11 annet ledd første punktum, som setter grenser for hvilke endringer som kan foretas i det som gjengis fra et annet verk.

Åndsverkloven § 11 annet ledd første punktum oppstiller to kriterier for en lovlig endring. En endring kan finnes sted i det øyemed formålet krever det, og så langt verkets karakter ikke forandres eller forringes. En naturlig tolkning av bestemmelsen er etter min mening at det er adgang til å gjøre de endringer som er nødvendige, for at sitatregelen i § 22 skal nå sitt formål. Det må være adgang til å få sitatet tilpasset den sammenhengen det skal inn i, så lenge ikke meningsinnholdet forandres eller forringes, og det er i samsvar med god skikk på området. Eksempelvis vil en oversettelse av et sitat fra et annet språk til norsk være en akseptabel endring så lenge sitatets karakter ikke forandres eller forringes som en følge av oversettelsen.

I Kildebrukutredningen¹³³ fremheves det at de etiske retningslinjene tilsier at faglitterære sitater, også de som inntas i populærvitenskapelige verk, normalt skal være ordrette til tross

---

¹³² Se nærmere om kravet til sammenheng under punkt 7.6.6

¹³³ KBU 2006 s. 90

for at § 11 annet ledd første punktum åpner for en viss endringsmulighet. For litterære verk generelt er det også i juridisk teori hevdet at § 11 annet ledd første punktum må tolkes slik at sitatet må gjengis uten endringer, for at de skal være rettmessige.¹³⁴ Det kan diskuteres hvorvidt dette er overførbart til skjønnlitterære verk.

I en sak fra 2001 aksepterte Hålogaland lagmannsrett¹³⁵ at forfatteren av en bok med navn *Vardø Grenspost og fiskevær* gjorde endringer i sin sitering av intervjuobjektets uttalelser fra en hovedfagsoppgave om pomorhandel i pomorstrøk, uten at dette ble ansett som en krenkelse av sitatretten. I dommen vises det til forarbeidene til loven¹³⁶ som sier at regelen i § 11 skal forstås slik at visse endringer skal være tillatt på grunn av det fremtredende behovet for å gjøre endringer, eksempelvis ved å forkorte eller sløyfe et vers i et dikt. Det fremheves videre at lånereglene i lovens kapittel 2 i praksis ville bli illusoriske dersom samtykke for å gjøre mindre endringer måtte innhentes. Det presiseres imidlertid at adgangen til å gjøre endringer skal være sterkt begrenset. Disse uttalelsene er etter min mening for generelle til å være avgjørende ved vurderingen av endringer ved sitatbruk i skjønnlitteratur. Dette samt at det er en underrettsdom, taler for at dommen ikke bør tillegges avgjørende vekt.

Rettskildene er sparsomme, og de få som foreligger går i ulike retninger. Reelle hensyn må derfor bli avgjørende i vurderingen. På den ene side vil endringer av litterære verk, uavhengig av sjanger, fort føre til at det opprinnelige formålet med teksten blir forkludret. På den annen side vil ikke leserne av skjønnlitterære tekster ha noe behov for å etterprøve hvorvidt det siterte stemmer med originalverket slik som ved faglitterære tekster. De færreste vil trolig legge merke til at det er sitert overhodet, med mindre en henvisningsnote er inntatt i teksten. Dette kan være annerledes ved faglitterære verk hvor leserne forventer at det gjengitte samsvarer med originaltekstens opplysninger og formål, som igjen innsnevrer endringsadgangen. Disse momentene taler for at endringsadgangen ved bruk av sitater i

---

¹³⁴ Lassen 1998 s. 25, KBU 2006 s. 89

¹³⁵ LH-2000-620

¹³⁶ Ot.prp.nr. 26 (1959-60) s. 65

skjønnlitterære verk bør være lempeligere enn ved faglitterære verk. Sett i forhold til Hjort sin bruk av Sebald sin tekst, vil de endringene som er gjort ved omskriving til tredjeperson samt utbytting av noen ord, trolig ligge innenfor endringsadgangen som oppstilles etter loven.

Det kan oppstå vanskelige grensdragninger med hensyn til hvor mye som kan endres før det blir ansett som et forsøk på skjult snylting. I en vurdering av hvorvidt en endring utgjør en lojal sitering av et åndsverk eller ikke, bør man ha i mente prinsippet om at rettsapparatet ikke skal belastes med bagateller – *de minimi non curat lex*. Å utelate et ord eller rettskrive et ord vil sjelden være en krenkelse av sitatretten. En endringsadgang av sitater etter åndsverkloven vil antagelig gå lenger enn de minis- prinsippet, slik at prinsippet sjelden vil få aktualitet.

7.6.4 Krav til navn- og kildeangivelse

En sitering i samsvar med god skikk etter loven forutsetter at den siterende respekterer opphavsmannens ideelle rettigheter ved å innta navn- og kildeangivelse. Åndsverkloven gir opphavsmannen en rett på respekt for verket, jf. § 3 annet ledd, og en rett til navnangivelse i det siterende verket, jf. § 3 første ledd. Åndsverkloven § 11 annet ledd annet punktum supplerer de ideelle rettighetene i § 3, og krever at sitatet markeres med en kildeangivelse i det siterende verket. Hvorvidt opphavsmannens ideelle rettigheter er overtrådt må avgjøres ut fra en objektiv vurdering.

Kravene til kildehenvisning og navnangivelse er i stor grad overlappende. Det er ikke tilstrekkelig at opphavsmannen navngis i medhold av § 3 første ledd, det kreves i tillegg at kilden angis ”slik som god skikk tilsier”, jf. § 11 annet ledd annet punktum. En kildehenvisning vil være noe mer enn kun en angivelse av opphavsmannens navn, eksempelvis tidspunktet for når verket ble utgitt, forlag, og eventuelt formålet bak bruken av sitatet. Forarbeidene sier noe om hva som inngår i kravet:

”I dette kan bl.a. ligge at verkets tittel må anføres, at den avis eller det tidsskrift hvor det i tilfelle er offentliggjort, skal angis o.l. I visse tilfelle kan det også være spørsmål om å angi tidspunktet for offentliggjørelsen. Hvor detaljerte opplysningene må være for at kilden skal kunne sies å være angitt overensstemmende med god skikk, må avgjøres konkret, etter forholdene i det enkelte tilfelle.”¹³⁷

Det er en gjennomgående rettssetning i opphavsretten at den som har skapt et verk skal høste æren for det. Ved all ”gjengivelse” av andres verk skal derfor kilden oppgis jf. § 11 annet ledd annet punktum, men særlig ved bruk av sitater av andres verk kan det være grunn til å stille strenge krav til kildehenvisning. Dette har sammenheng med at opphavsmannen ikke mottar noe vederlag for bruken, og en henvisning vil i realiteten fungere som ”betaling” for at sitatet kan benyttes vederlagsfritt.

Hva slags verks- og medietype man står ovenfor vil spille inn på hvor praktisk mulig det er å markere at det er et sitat. Det vil eksempelvis være praktisk sett vanskeligere å henvise til komponisten under fremføringen av et musikkstykke enn det er å henvise til forfatteren av et utdrag i en litterær tekst. Opphavsrettsdirektivet artikkel 5 nummer 3 litra d sier at kilden med opphavsmannens navn skal angis, med mindre dette er umulig. Dette samsvarer med nordisk rett.¹³⁸ For litterære verk vil det nær sagt aldri være umulig å vise til kilden for sitatet.

En sitering vil være lojal hvis leseren enkelt kan finne frem til sitatet i teksten og kilden. Ved sitatbruk i faglitterære tekster taler hensynet til etterrettelighet og etterprøvbarhet for at reglene praktiseres strengt.¹³⁹ Hensynet til etterprøvbarhet taler for at forfatternavn, verkets tittel og årstall / nummer gjengis, enten direkte i teksten eller i form av fotnote / sluttnote. Er det en elektronisk fremstilling vil nettadressen og lesedato være en naturlig henvisning.

---

¹³⁷ Ot.prp.nr. 26 (1959-60) s. 65

¹³⁸ Schönning 2003 s. 182

¹³⁹ KBU 2006 s. 92

Som nevnt tidligere anføres fra flere hold at slike krav til markering av sitat ikke kan gjelde for skjønnlitterære tekster. Lovens ordlyd er som nevnt generell og gir ikke uttrykk for en lempeligere henvisningsregel for bruk av sitater i skjønnlitteratur. Spørsmålet er om loven etter en tolkning hvor formål og reelle hensyn spiller inn, oppstiller lempeligere krav for markeringen av sitat i skjønnlitterære tekster.

Hvorvidt hensynet til etterprøvbarehet gjør seg like sterkt gjeldende ved sitering i skjønnlitterære verk, er etter min mening diskutabelt. Her er det ingen historiske- eller faktabaserte opplysninger som skal prøves, og leseren vil ikke ha samme behov for raskt å identifisere hva som er et sitat og hvor det stammer fra. På en annen side vil ikke dette ha noen betydning for opphavsmannen, som uavhengig av om leseren har et slikt behov, vil ha krav på ”kompensasjon” i form av navn- og kildeangivelse dersom hans verk er sitert. Sistnevnte taler for at noen minstekrav for navn- og kildeangivelse også bør gjelde på det skjønnlitterære området. Etter min mening er det gode grunner som taler for at utgangspunktet bør være likt som ved sitatbruk i faglitterære verk. Navn på opphavsmann og kilde må som et minstekrav etter min mening angis for at siteringen kan sies å være lojal, også på det skjønnlitterære området. Det er imidlertid ikke nødvendigvis et krav at kapittel og sidetall i kilden oppgis, da dette vil bero på en konkret vurdering hvor størrelsen og oversiktligheten på verket det siteres fra vil spille inn.

Som en hovedregel skal navn- og kildeanvisning inntas i teksten i nær sammenheng med sitatet, uavhengig litterær sjanger. Opphavsmannen skal krediteres for sitt verk ved sitat-tegn. Det vanligste er å benytte anførselstegn ved sitatets start og slutt, men kursiv eller innrykk i teksten er også hyppig brukt. En uttalelse direkte i teksten om hvor det siterte er hentet fra, enten før eller etter sitatet, er også en vanlig metode. Sistnevnte forutsetter at det siterte kommer i direkte nærhet til henvisningen. Skal det gjengis mer utover dette bør det henvises igjen senere i teksten. En kildehenvisning kan ikke plasseres hvor som helst i det siterende verket. Det må være et koblingspunkt mellom sitatet og henvisningen. For faglitterære tekster vil en fortløpende henvisning i form av eksempelvis en fotnote ha umiddelbar interesse for leseren. For skjønnlitterære verk kan det anføres at leseren av slike tekster

ikke har samme behov for å etterprøve henvisningene samt at leservennligheten taler for å utelukke slike henvisninger som forstyrrer teksten. Et argument om leservennlighet kan imidlertid ikke være avgjørende for om det skal henvises overhodet. For historiske og faglitterære fremstillinger er dette sagt uttrykkelig i Kildebrukutredningen.¹⁴⁰ Det kan imidlertid være et argument for *hvor* i det skjønnlitterære verket henvisningen skal plasseres.

I Kildebrukutredningen er det antatt at en henvisning til opphavsmannen av det siterte i litteraturlisten bakerst i boken, ikke vil være tilstrekkelig for faglitteratur. En slik henvisning vil ikke si mer enn at forfatteren har bygget på en annens verk i sin fremstilling, og ikke hva som direkte er sitert.¹⁴¹ Dette bør etter min mening ikke praktiseres like strengt når det gjelder sitatbruk i skjønnlitterære tekster. I enkelte tilfeller bør det kunne være tilstrekkelig med en henvisning bak i boken. For skjønnlitterære tekster er det etter min mening hensiktsmessig med et system som holder hovedteksten ren for henvisninger. I stedet kan det inntas en ”takkeliste” bakerst i boken eller etter hvert kapittel som eksempelvis sier ”Teksten fra avsnitt 3 på side 9 til avsnitt 5 på side 10 er hentet fra...”, og deretter gjengi forfatter og åndsverktittel. På denne måten får opphavsmannen krediteringen han har krav på og leserens lesekvalitet blir opprettholdt.

Ved bruk av sitater i skjønnlitterære verk vil altså i utgangspunktet de samme henvisningsreglene gjelde som for faglitterære verk, men det må etter min mening gjelde lempeligere krav med hensyn til hvor i verket kildehenvisningen plasseres.

7.6.5 Siteringens formål

Formålet bak siteringen vil være et moment av stor betydning i vurderingen av om siteringen er lojal. Som nevnt under punkt 7.3.4 sies det klart i sitatregelens ordlyd at siteringen er lovlig i den utstrekning formålet betinger. Dersom formålet med siteringen er et

---

¹⁴⁰ KBU 2006 s. 88

¹⁴¹ KBU 2006 s. 88

utslag av diskusjonsfrihet og samfunnsdebatt vil adgangen til å sitere være vid. Sannhetsprinsippet og demokratiprinsippet taler for at opphavsretten ikke skal komme i veien for en fri og opplyst meningsutveksling.¹⁴² Sitatbruk som skjer i en pågående debatt eller nyhetsformidling vil nesten alltid aksepteres i og med at dette er hovedformålet bak sitatretten. Formålets betydning illustreres godt ved parodier og travestier. I kapittel 6 ble det nevnt at bruk av en annens tekst med parodi som formål er alminnelig akseptert som en ulovfestet regel. Hvorvidt en sitatbruk med parodi som formål er lovlig etter åndsverkloven § 22 beror imidlertid på en helhetsvurdering bestående av flere ulike momenter. Det er en litt ulik vurdering enn den som foretas etter parodiregelen. Brukens omfang og art, og hvorvidt bruken står i økonomisk konkurranse med opphavsmannens enerett vil være momenter av betydning. Det er ikke noe vilkår for bruk av sitater etter § 22 at parodien er knyttet til selve verket som gjengis, se momentet i drøftelsen av dommen om Sveriges Flagga i kapittel 6, men man har en videre sitatrett hvis dette er tilfellet. Endelig spiller det inn om bruken har et politisk preg i form av en debatt – da vil sitatbrukens adgang være videst.

Rosén argumenterer for at parodier og travestier må holdes adskilt fra sitatenes område, da slike ikke nevnes i de svenske forarbeidene. Han mener at selv om de er selvstendige verk kan parodier og travestier ikke omfattes av formålet bak sitatretten.¹⁴³ Sitater til bruk i parodier bør etter Aakres oppfatning godtas etter sitatregelen i norsk rett selv uten politiske / diskusjonspregede formål.¹⁴⁴ Som nevnt under punkt 7.3.4 har Høyesterett indikert at sitatregelen kan anvendes i en videre utstrekning enn kun til diskusjonspregede formål. I medhold av Høyesteretts forståelse av sitatregelens utstrekning er jeg enig i Aakres oppfatning.

Sitatbruk i skjønnlitterære tekster vil sjelden skje med den snevre forståelsen av diskusjon og meningsytring som formål. Det avgjørende vil da være om sitatbruken kan sies å være i samsvar med god skikk, og ikke alene hvilket formål som ligger bak. Birger Stuevold Lassen hevder at spillerommet for gjengivelse av sitater må snevres betraktelig inn når formål-

---

¹⁴² Aakre 2002 s. 80

¹⁴³ Rosén 1990 s. 602

¹⁴⁴ Aakre 2002 s. 92

let ikke lenger er den alminnelige diskusjonsfrihet.¹⁴⁵ Diskusjonsfrihet som formål rekker imidlertid lenger enn kun til avisdebatter.¹⁴⁶ Bruk av sitater i skjønnlitterære verk kan etter min mening være et viktig bidrag i den offentlige dialogen, selv om de ikke er formet som diskusjonsinnlegg med allmenn interesse. Bruk av andres tekster i eksempelvis en roman vil ikke alltid dekke sitatrettens formål i dens egentlige betydning, men det kan vurderes konkret at et sitat oppfyller sitatrettens formål og slik sett bør tillegges et videre spillerom. Hvis en fiktiv roman samtidig omhandler samfunnsrelaterte spørsmål og forfatteren siterer fra en annen roman som tar opp samme tema, vil en sitering lettere kunne anses for å ha et lojalt formål.

Når det er sagt, kan det ikke på samme måte som en sitering i en nyhetsartikkel anføres at en pågående debatt med behov for fri meningsutveksling gjør det nødvendig å sitere fra en annen tekst i et skjønnlitterært verk, selv om dette ikke kan utelukkes. Derimot kan det ofte være behov for å benytte andres tekster for å illustrere eller utdype eksempelvis en sinnstemning i en roman. Uttalelsen til Høyesterett kan også gjøre parodier og fortsettelsesverk som berøres av sitatregelen lettere å begrunne når formålet med siteringen ikke er å fremme en ytring eller delta i en diskusjon. Hjort sier i Morgenbladets artikkel¹⁴⁷ at *Austerlitz* beskriver et gjennombrudd knyttet til hovedkarakterens skrivekrise. Det er denne og erfaringen av et fortrenget minne som siteres, for å illustrere hva hovedpersonen i *Tredjeperson entall* gjennomgikk. Bortsett fra dette har hovedkarakterene i de to verkene ingenting til felles. Formålet til Vigdis Hjort var ikke å skape diskusjon eller ytre en mening ved sin bruk av Sebald sitt verk. Høyesterett sin uttalelse i Mauseth-dommen kan imidlertid tas til inntekt for at sitatbruk for å illustrere og berike en fremstilling er lovlig, selv om rekkevidden av uttalelsen er noe uklar. Dette kan tale for at Hjort sin sitatbruk likevel holder seg innenfor sitatregelens rekkevidde.

---

¹⁴⁵ Lassen 1998 s. 10

¹⁴⁶ Aakre 2002 s. 80

¹⁴⁷ Hjort 2012

Det må imidlertid settes en nedre grense for hvilke formål som kan begrunne bruk av sitater. Det er alminnelig antatt at sitatbruk for ervervsmessige formål ikke aksepteres. Bruk av sitater i reklame ligger således utenfor sitatrettens kjerneområde og vil sjelden godtas. Den som siterer skal ikke tjene penger på å sitere opphavsmannens verk på bekostning av opphavsmannens rettigheter. Her ser man tydelig to ytterpunkter. Bruk av sitater i skjønnlitterære verk kan muligens få en mellomstilling mellom sitatbruk som tilfredsstiller meningsutveksling og diskusjonsfrihet fullt ut, og ulovlig bruk av sitater med ervervsmessige formål.

7.6.6 Sitatets sammenheng og nødvendighet

Det vil videre være sentralt i vurderingen hvilken sammenheng det er mellom sitatbruken og formålet, og i hvilken sammenheng sitatet fremstår. I teorien blir det ofte formulert som et krav om sitatets *nødvendighet*. Dette vil også ha betydning for hvor stort omfang som kan siteres, se punkt 7.6.2. Dersom et sitat gjengis løsrevet og helt uten sammenheng med resten av teksten, taler dette for at det ikke samsvarer med god skikk. Taler konkurransemomentet mot en rett til å sitere, vil det stilles strengere krav til sammenhengen mellom formålet og sitatet.¹⁴⁸

Bruk av sitater i skjønnlitterære verk vil medføre strenge krav til sammenhengen mellom bruken og formålet, og hvordan sitatet fremstår i teksten. Er et sitat benyttet for å beskrive en bestemt stemning i teksten vil det normalt ikke være betenkelig, så lenge kildehenvisning er inntatt. Det som gjør bruk av sitater i skjønnlitterære verk betenkelig er når sitatene blir brukt på en slik måte at det gir uttrykk for å være forfatterens egne ord. Løsrevne sitater vil stort sett ikke være det problematiske i skjønnlitteraturen, siden tekstene i det store og hele er sammenhengende tekster, i form av en fortelling, dikt eller et eventyr, som gir uttrykk for forfatterens kreativitet. Dette gjør det vanskelig å vurdere om sitatets sammenheng og nødvendighet er lojal.

---

¹⁴⁸ Aakre 2002 s. 101

8 Fremtidsutsikter og rettsutvikling

Retten til å sitere fra offentliggjorte åndsverk oppfyller et praktisk behov i samfunnet. Behovet endrer seg i takt med den tekniske og samfunnsmessige utviklingen, og i dag er det ikke tvilsomt at samfunnet utøver og har behov for å kunne utøve en omfattende bruk av sitater innen lovlighetens grenser – også på det skjønnlitterære området. Alt tyder på at sitatretten og opphavsretten generelt går en ny tid i møte som følge av den teknologiske utviklingen.

Avhandlingen viser at det er vanskelig å trekke en klar grense mellom de tilfeller hvor bruken av en annen tekst krenker opphavsretten, og der bruken er lovlig. Sitatregelen som rettslig standard medfører bruk av skjønn i det konkrete tilfellet, men siden grensene sjelden prøves i domstolene medfører dette mye usikkerhet rundt sitatrettens grenser. Teknologisk utvikling tilsier ikke at grensen vil bli lettere å trekke i fremtiden, snarere tvert i mot. Den nye *klipp- og -lim kulturen* som har utviklet seg vil ikke bli borte de kommende årene, og det er naivt å tro at folk vil endre sine holdninger for at de rettslige reglene skal fungere optimalt. En større bevissthet rundt spørsmålet, kanskje særlig for forfattere, kan imidlertid bidra til at terskelen for klarering med opphavsmannen senkes, som igjen bidrar til mindre usikkerhet og færre tvister.

Det kan spørres om det er domstolen, lovgiver eller begge som må ta grep for at sitatretten skal fungere optimalt på det skjønnlitterære området. Mangel på saker inn til domstolene kan kanskje tale for at arbeidet må legges på lovgiver. En løsning kan være å innføre vederlag for å kunne sitere, og på den måten gjøre om sitatregelen fra en fribruksregel til en tvangslisensregel. Ved å kreve vederlag for bruk av sitater vil man sikre at opphavsmannen får den kompensasjonen han har krav på. På en annen side vil den praktiske funksjonen som retten til å sitere uten samtykke og vederlag har, være et stort tap for det litterære og kunstneriske liv. Samfunnet er best tjent med at det ikke settes hindre i veien for nyskapingen.

De fleste som siterer eller benytter andre verk som inspirasjon i egne verk prøver ikke bevisst å krysse grensen for lovlig bruk av andres verk. At grensene krysses skyldes etter min mening usikkerhet rundt hvor grensen for ulovlig bruk skal settes. Dette taler igjen for at det må bli mer forutberegnelig for de som benytter seg av sitatretten å forstå hvor grensen går for ulovlig utnyttelse. En løsning kan være å innlemme flere vurderingsmomenter / retningslinjer i selve lovteksten, men åndsverkloven § 22 blir ikke nødvendigvis lettere å forstå med nye ledd og nummereringer som medfører en uoversiktlig og rotete lovbestemmelse. Etter min mening er ikke nødvendigvis en revisjon av regelverket den mest hensiktsmessige løsningen i norsk rett. En bestemmelse som består av én setning som er kort og konsis samt en rettslig standard som endrer seg i takt med samfunnsutviklingen, er etter min mening bedre enn en detaljert og uoversiktlig bestemmelse som må endres hyppig. En bedre løsning enn endring av regelverket kan kanskje være omfattende opplysningstiltak om reglens innhold rettet mot legfolk, særlig forfattere, forlag, kunstnere og andre som skal arbeide i tråd med åndsverkloven og sitatretten daglig.

Jeg vil ikke komme med noen konklusjon på hvorvidt Hjort sin sitatbruk krenker Sebald sin opphavsrett. Som redegjørelsen viser vil det i utgangspunktet gjelde like regler for sitatbruk og kildehenvisning på det skjønnlitterære området, men reglene må etter min mening praktiseres lempeligere når det gjelder *hvor* i verket henvisningen plasseres. Det er etter min mening mye som taler for at sitatbruken i alle tilfeller bør være legitim dersom en henvisning inntas bakerst i det skjønnlitterære verket. Det kan argumenteres for at den friheten som utviklingen av internett og teknologi medfører, også må åpne for større frihet for forfattere til å benytte andres verk til inspirasjon for nyskaping. Dette kan medføre at spillerommet for hva som utgjør et nytt selvstendig verk må utvides i framtiden. Hjort- eksemplet viser uavhengig av konklusjon at det er behov for en nærmere avklaring av hva som er akseptabel bruk i lovens forstand på det skjønnlitterære området. Uavhengig av eventuelle avklaringer i domstolene eller lovendringer på området, kan mye tale for at den påvirkning og inspirasjon forfattere ubevisst eller bevisst får av sine forgjengere, fører til at grensespørsmål alltid vil oppstå. Det blir spennende å følge rettsutviklingen fremover.

9 Kilderegister

9.1 Lover

- Lov om åndsverker av 6. juni 1930 nr. 17, nå opphevet.
- Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. av 12. mai 1961 nr. 2

9.2 Forarbeider

- Innstilling til lov om vern for åndsverk, 1925
- Innstilling til Lov om opphavsrett til litterære og kunstneriske verk 1950
- Høringsutkast: Ny lov om opphavsrett til åndsverk m.v., Kulturdepartementet, november 1993
- Ot.prp. nr. 15 (1994-95)
- Ot.prp. nr. 26 (1959-60)
- Innst. O. XI (1960-61)
- NOU 1999:27
- SOU 1956:25 (svenske forarbeider)
- Betænkning 1197, København 1990 (danske forarbeider)

9.3 Norsk rettspraksis

- Rt. 1962 s. 964 (Wegners sybord)
- Rt. 1997 s. 199 (Cirrus)
- Rt. 2007 s. 1329 (Huldra i Kjosfossen)
- Rt. 2010 s. 366 (Mauseth)
- LH-2000-620

9.4 Nordiskt Immateriellt Rättsskydd

- NIR 1995 s. 687
- NIR 1983 s. 138 (Shere Hite)

9.5 Utenlandsk rettspraksis

- NJA 1938 s. 497 (Pygmalion)
- NJA 1975 s. 679 (Sveriges Flagga)
- NJA 1995 s. 256 (Nummerbanken)
- NJA 1996 s. 712 (JAS)
- NJA 2002 s. 178 (Drängarna)
- NJA 2005 s. 905 (Alfons Åberg)
- EUD C-5/08 (Infopaq)

9.6 Internasjonale konvensjoner og direktiv

- Berne convention for the protection of literary and artistic works, as revised at Paris on July 24, 1971 (Bernkonvensjonens Paristekst)
- Direktiv 2001/29 av 22.5.01 om opphavsretten i informasjonssamfunnet (Opphavsrettsdirektivet)

9.7 Juridisk litteratur

Aakre (2002)

Aakre, Haakon. *Retten til å sitere frå åndsverk*, Fagbokforlaget, Bergen 2002.

Gehlin (1983)

Gehlin, Jan. *Upphovsrätt för författare*, Stockholm 1983.

Graasvold (2006)	Graasvold, Hans Marius, Eirik Djønne og Jon Bing. <i>Norsk skribentrett</i> , Oslo 2006.
KBU (2006)	Rognstad, Ole- Andreas m.fl. <i>God skikk. Om bruk av litteratur og kilder i allmenne, historiske framstillinger</i> (Kildebrukutredningen), Oslo / Bergen 2006.
Knoph (1936)	Knoph, Ragnar. <i>Åndsretten</i> , Oslo 1936.
Knoph (1948)	Knoph, Ragnar. <i>Rettslige standarder</i> , Oslo 1948.
Koktvedgaard (1965)	Koktvedgaard, Mogens. <i>Konkurrenceprægede- immaterialretspositioner</i> , Juristforbundets Forlag, København 1965.
Koktvedgaard (1996)	Koktvedgaard, Mogens. <i>Lærebog i immaterialret</i> , 4. utgave, København 1996.
Koktvedgaard (2005)	Koktvedgaard, Mogens. <i>Lærebog i Immaterialret</i> , 7. utgave redigert av Jens Schovsbo, København 2005.
Lassen (1998)	Lassen, Birger Stuevold. <i>De opphavsrettslige låne- reglenes avgrensing av eneretten ved utnyttelse/sammenstilling av deler av verk og prestasjoner i "multimedia"-sammenheng – særlig med henblikk på sitatrettens utstrekning</i> , Oslo 1998.
Lublin (2009)	Lublin, David Francis og Peter Kaas. <i>Ophavsrettens demokratiske paradoks</i> , Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2009.

Lund (1990)	Lund, Astri M. <i>Bernkonvensjonen om vern av litterære og kunstneriske verk</i> . Til norsk ved advokat Astri M. Lund, Kopinor, Oslo 1990.
Posner (2007)	Posner, Richard A. <i>The Little Book of Plagiarism</i> . Pantheon Books, First Edition, The United States of America 2007.
Rognstad (2009)	Rognstad, Ole- Andreas. <i>Opphavsrett</i> , Oslo 2009.
Rosenmeier (2001)	Rosenmeier, Morten. <i>Værkslæren i ophavsretten</i> , Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2001.
Schovsbo (2011)	Schovsbo, Jens, Morten Rosenmeier. <i>Immaterialret</i> , 2. udgave, København 2011.
Schønning (2011)	Schønning, Peter. <i>Ophavsretsloven med kommentarer</i> , 5. udgave, København 2011.
Stray (1989)	Stray, Anne Lise Sijthoff. <i>Opphavsretten</i> , Oslo 1989.
Vyrje (1987)	Vyrje, Magnus Stray. <i>Opphavsrettens ABC</i> , Tano, Oslo 1987.
Wagle (1997)	Wagle, Anders Mediaas, Magnus jr. Ødegaard, <i>Opphavsrett i en digital verden</i> , Cappelen, Oslo 1997.
Weincke (1976)	Weincke, Willi. <i>Ophavsret</i> , København 1976.

9.8 Juridiske artikler

- Lassen (2001) Lassen, Birger Stuevold. ”...i tilslutning til teksten...”. I: Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2001, s. 79.
- Lid (1958) Lid, Olav. *Sitatretten*. I: Syn og Segn, 64. årgang, 1958, Det norske samlaget.
- Nordell (2007) Nordell, Per Jonas. *Parodi, satir, travesti – intrång eller kränkning? Kommentar til NJA 2005 s. 905 (Alfons Åberg)*. I: Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2007 s. 317.
- Rognstada (2010) Rognstad, Ole- Andreas. *Mauseth-saken til Høyesterett*. I: Nytt i privatretten nr. 1 2010 s. 26-27.
- Rognstadb (2010) Rognstad, Ole- Andreas. *Høyesteretts dom i Mauseth-saken- Rt-2010-366*. I: Nytt i privatretten nr. 3 2010 s. 10-11.
- Rosén (1990) Rosén, Jan. *Upphovsrätten som hinder för satir, parodi och travesti?* I: Nordiskt Immaterialt Rättsskydd nr. 4 1990 s. 600-605.
- Vyrje (1993) Vyrje, Magnus Stray. *“Förlåt, Jag blott citerar” – noen tanker rundt den norske sitatretten*. I: Vennebog til Mogens Kockvedgaard, Stockholm 1993, s. 100-126.

9.9 Annen litteratur

- Eidem (1949) Eidem, Odd, André Bjerke og Carl Keilhau. *Den bakvendte boken*, Oslo Forlagstrykkeri, 1949.
- Haugen (2009) Haugen, Karin. *De rene og ranke*. I: Samtiden nr. 3 2009, s. 54-68.
- Hjort (2008) Hjort, Vigdis. *Tredje person entall*, Cappellen Damm, 2008.
- Sebald (2001) Sebald, W.G. *Austerlitz*, oversatt fra tysk av Geir Polle, Gyldendal, 2004.
- Wergeland (1945) Wergeland, Henrik. *Digte*, utvalg ved Olav Næs, Fabritius & sønners forlag, Oslo 1945.

9.10 Elektroniske avisartikler

- Brynhildsvoll (2009) Brynhildsvoll, Jørgen. *–Bruker mitt stoff på en måte som får mange til å tro det er hans eget*. I: Dagbladet, 14. Juli 2009.
http://www.dagbladet.no/2009/07/14/kultur/kjartan_fl ogstad/litteratur/bok/historie/7196265/
- Hjort (2012) Hjort, Vigdis. *Bedrag eller bidrag?* I: Morgenbladet, 21. Desember 2012, s. 50-52.
http://morgenbladet.no/boker/2012/bedrag_eller_bidrag

Zahla (2012)

Zahl, Jan. –*Vigdis Hjort plagierer Sebald.*

I: Aftenbladet, 6. Januar 2012.

<http://www.aftenbladet.no/kultur/--Vigdis-Hjorth-plagierer-Sebald-2914307.html>

Zahlb (2012)

Zahl, Jan. *Plagiat har alltid blitt fordømt.*

I: Aftenbladet, 6. Januar 2012.

<http://www.aftenbladet.no/kultur/--Plagiat-har-alltid-blitt-fordomt-2915051.html#UW-wvL91IU>

9.11 Øvrige nettsider

<http://www.skribentrett.no/skribentrett/art/hmg-sitatrett.html>

http://www.aftenbladet.no/meninger/Vigdis-Hjorth_-Sebald--og-Hofmannsthal-2921495.html

<http://www.nytimes.com/1990/11/22/books/an-author-is-cleared-of-plagiarism-charges.html>

<http://www.jusleksikon.no/wiki/Plagiat>

<http://www.nrk.no/nyheter/kommentar/4545284.html>

<http://ndla.no/nb/node/23929>

<http://www.klassekampen.no/56305/article/item/null/-en-absurd-anklage-mot-flogstad>

<http://www.aftenbladet.no/meninger/Bedrag-eller-bidrag-2919615.html>

http://www.olepetter.net/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=12:tren-ger-vi-en-ny-sitatrett&catid=4:journalistikk&Itemid=2

9.12 Figurer

Figur 1: Holy Blood, Holy Grail (Baigent, Leigh, Lincoln)

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Holy_Blood_and_the_Holy_Grail

(hentet ut 18.04.2013)

Figur 2: The Da Vinci Code (Brown)

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Da_Vinci_Code

(hentet ut 18.04.2013)

Figur 3: Gone With the Wind (Michell)

<http://1001bookstoreadbeforeyoudie.tumblr.com/post/9552629810/gone-with-the-wind>

(hentet ut 21.03.2013)

Figur 4: The Wind Done Gone (Randall)

http://www.tumblr.com/tagged/the%20wind%20done%20gone?language=ja_JP

(hentet ut 21.03.2013)

Figur 5: Harry Potter (Rowling)

<http://www.squidoo.com/harry-potter-the-complete-saga>

(hentet ut 21.03.2013)

Figur 6: Barry Trotter (Gerber)

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Barry_trotter.jpg

(hentet ut 21.03.2013)